

13364

891.99

5-34

ՅԱՐՈՒԹԻՒՆ Յ. ՄԱՐՍԱՂԵԱՆ.

ՔԱՆԴԱԾ ՕՋԱԽ

Ա Ն Յ Ե Ա Ն Ի Յ

ՄԻ

ՅԻՇՈՂՈՒԹԻՒՆ

Հրատարակեց

ՅՈՎՀԱՆՆԵՍ Ա. ԳՐԻԳՈՐԵԱՆ

Ա Խ Ա Ն Յ Խ Ա

ՄԿԵՏԻՉ ԴԱՐԱՐԱԴԱՐԱՆԻ ՏՊԱՐԱՆ.

1889

891.93-3 453
15-34

ՅԱՐՈՒԹԻՒՆ Յ. ՄԱՐԱԴԵԱՆ.

ՔԱՆԴԱՆՈՒ ՕՋԱՆԻ

Ա. Ն. ՅԵԱԼԻՑ

ՄԻ

ՅԻՇՈՂՈՒԹԻՒՆ

Հրատարակիչ

ՅՈՎՀԱՆՆԵՍ Ս. ԳՐԻԳՈՐԵԱՆ

2003

1889

Ս. ԽԱՆՆԻՍԻ

3033

53

ՔԱՆԴԱՅԻ ՕՋԱԽ

Ս.

Սօյոժօն Պետրովիչը հարուստ վաճառականի որդի էր: Թէ և նա, մի ժամանակ աշակերտել էր անուանի Յարուժիւն վարժապետի մօտ, բայց այնքան էլ բան չէր սովորել: Տասերը ճանաչում էր և կակազելով կարողանում էր կարգաւ, այն էլ առանց հատկանշու, իւր հօրից մնացած աւետարանը, որին ևս ժառանգարար մնացել էր իւր սրտից: Հաշիւը զրեւ չգիտեմարտ ստանձառով, զոր էր ամուսն լրացերէն, որ զրեւէ անբաւականութեամբ էր: Դեռ ևս իւր հօր կենդանութեան ժամանակ ստանալով էր վաճառականութեան ժամանակ ստանալով էր քաղական մեծ առաջադիմութիւն էին արել վաճառականութեան մէջ և բուսականին ևս բիւլէր էին: Մի անգամ, յանկարծակի այրուեցաւ նրանց խա-

Доволено ценз. Тифлисъ, 3 Августа 1889 г.

2180 - 17

Արտատպած «ՆՈՐ—ԴԱՐ» ամենօրեայ թերթից:

նույն իւր միջին ապրանքներով և մեծ վնաս աւատ-
ճաւեց նրանց: Հարուածը այնքան զգալի եղաւ,
որ հայրը չկարողանալով տանել, չանկարծամահ
եղաւ, Թողնելով մնացած չնչին հարստութիւնը իւր
միակ ուղղով՝ Սուրբ Գեորգիոսի Պետրովիչին:

Հօր մահից յետոյ 28 տարեկան Սուրբ Գեորգիոսի սկսեց
կարգի ապրել իւր խանգարուած գործը: Նա իւր
առօրեայ կեանքում այնքան չափաւոր էր, որ
շատ անգամ ժլատութեան էր հասնում: Նրա գեր-
դաստանը մեծ չէր. բաղկացած էր միայն լրենից
և մի պառաւ մօրից, որի մահուան նա սալասում
էր, և այս հանգամանքի մէջ բաւական մեծ հա-
շիւ կար: Նա արդէն ծրագրել էր, թէ ընչ միջոց-
ներով պէտք է հարստանար: Նա որոշել էր, իւր
մօր մահից յետոյ ծախել տան բոլոր կահ կարա-
սիքը, աւելորդ զարդերը և մինչև անգամ տունը
և, աւելացնելով այդ փողը իւր դրամագլխի վրայ,
վարձել մի աշնակիտ խանութ, որի ետքում, ինչպէս
ինքն ասում էր, մի փոքի էլ լինէր, որտեղ և կարող
զանաւոր ապրել և սկսել իւր մեղքը դրոշմելու: Համար
միջոցներ ունենալ:

Շատ շուտով իրագործուեցաւ նրա մտադրութիւնը:
Մի տարի շանցած մեռաւ նրա պառաւ մայրը
և Թադեւոսը մի ամիս յետոյ, ծախելուց եղած չե-
ղածը և մի պատկառելի գումար գոյացնելով՝ աւե-
լացրեց այն իւր դրամագլխի վրայ և սկսեց իւր
վաճառականութիւնը: Ամեն, մինչև իսկ աններելի
միջոց գործ դրեց իւր գործին աւելի ընդարձակու-
թիւն տալու և շնորհիւ իւր շափաւորութեան և
հաստատակամութեան, կարճ ժամանակում կա-

ռողացաւ մի քանի հազարի տէր դաւանալ:

Ընկեր վաճառականները, տեսնելով նրա ապ-
րօրինակ կեանքը, զարմանում և երբեմն ձիւղաղում
էին նրա վրայ...

Շատ անգամ նրանք խորհուրդ էին տալիս «տնա-
ւորուել», որովհետեւ այդպիսի կեանքը, ասում էին
նրանք, վայել է միայն անասունին և ոչ մարդուն.
Խօսելով ըստական ապահովում է նկատականապէս:
Նրան հասկացնում էին ամուսնութեան նշանակու-
թիւնը և կարեւորութիւնը և առաջարկում էին
ամուսնանալ: Սակայն Սուրբ Գեորգիոսի համար
նրանց խօսքերը քրքիւ արժէք չունէին. նրա մէկ
ականջից մտնում էին, միւսից դուրս գալիս:

— Դուք էլ ուզում եք մարդ խափել... էա է Եւս,
խափեցիք ու զննեց... առ, պատկվիւրս վուրն է, սադ
աշխարհը սով է նիզի, մարդ իրան գլուխը ձիւղ *)
է պահում, կնիկ վրէնց պիտի պահի: Հինց գեղե-
նաս հիշա է .. Միթամ դուք վուր պատկվիւրս իք,
մինչ բախտաւորութիւնի մէջն իք նիզի, իս է
մնացի: Հիմի, իս օրէնք մէ տրտալի, շատ շատ հինգ
շահով ապրում իմ, ամա կնիկ վուր ունենամ ձեր
արեւը գետնայ էրկու մանկելն էլ հերիք չի դայ...
բայ կնգայ «էս պիտի ու էն պիտի»... էն վախալ
պիտի վի կալի գլուխ ու ջուրը նիզի էլի... Ձէ
ախալէր, ինչմէն ձեռը վիկալէք... պատկվող մար-
դուն ուրիշ աղ պարեցէք, ասում էր շատ անգամ
Սուրբ Գեորգիոսը:

Նրբ բարեկամները հարցնում էին նրան, թէ

*) հագիւ

ալիքան զորահար (փողը) ձեռն համար է հաւարում, քանի որ մէկ կին ունի, մէկ որդի, մէկ քույր և մէկ եղբայր, նա միշտ պատասխանում էր, թէ ինքն փող չունի և թէ այսպիսի ժամանակ փող աշխատել չէ կարելի, նրա համար «փող փողի քեսատութիւն է, կեանքը դժարացի է ու առւտուր էլ չկայ»:

—Տո, ինչեք ասում, հիմն ճիշդ է փող աշխատում: Ու էլ փող ունէ, էն էլ հօրեմէն է մնացած, ան բարեկամէն: Սոտում գիտենայ, հաւատացնում էր նա,—օրէնը էրկու իրեք մանէթ չիմ կանացի աշխատի: Մէկ չորս հարուր թուման էր: Դու ունենամ, էն էլ վախենում իմ, թէ ձեռքեմէն չգնայ ու սառք քարն վրէն չնստիմ: Խօսմ գիտիք, վուր չորս հարուր թումանը վունչիլ փող չէ վաճառականութենի համար... Ետ է, վուր մսէմէն կորում իմ ու փողեմէն չիմ պակասեցնում: Բաս ինչեք համա իմ էսէնց ասուում...: Սապօթնիկ չէքմայ չիմ հաքնում, վուր վաքսի փող չտամ: Խօսմ գիտիք, թէ իմ ողորմած հոգի հէքը, ինչ գուքսով էր դուս դալի փողոց: Արա հիմն ինձ վիւնց էք տեսնում...: Միտկայի շապիկ արի չթի շապիկ իմ հաքնում, թէ ինչէ կիկտը չերեայ: Միդայ Աստծու... Միդայ Աստծու, շատ վախա ժամն էլ չիմ գնում, թէ ինչ է գանձանակ ու մոմին փող չտամ... թէ մէկ մէկ գամ հոգիս միտա է ննգնում ու ժամն իմ գնում, գանձանակի վուկտը դուս իմ գալի... միթամ խիտ իմ դաթրի ու ուզում իմ, վուր հանգստանամ: Գանն գուք իմ ապրուստը չիք գիտի... իմ ուտիլն էլ խօսմ գիտիք ու տեսնում էք: Շարթէնը մէկ էրկու գամ տաք կիւրալուր իմ ուտում, մէկէլ օրերը պանիր հացով իմ

էօլլայ գնում... Աստուծ ձեզ մէջ իմ բերում, ամիսներ է անցնում, դոշի, թագա ձգան, խիցիլայի, ան լաւ բախտակի, ան սուխու ու խաշի հասրաթ իմ միւում: Չայն խօսմ կերակից կերակի իմ խմում, էնդուր վուր ախպէր չայ—շաքրին սուամ փողգն ու Բուումն ածած մէկ հեսար է: Հիմն գուք կանգնիլ էք թէ կիկիլ ուգէ, չիմ գիտի ինչիք կորցրի...: Հիմն էնէնց ժամանակ է էլի, վուր պատիլիլ չէ բլի... Հիմն գննալալիլ, իմ 20,000 թուման ունենամ. թէկուզ գրա կիսի հենչաք էլ մուր, իմ օր աղջիկը սիրուն բլի, լաւ հօր վաքրթի բլի, լաւ փող ունենայ ու լաւ բաթիլիք, Հիմն, էստուք հիմն ճիշդ կուտայ... Յաճախ վերջացնում էր նա իւր խօսքերը:

Սոյոմօն Պետրովիլը նիւթական կողմից, իսկապէս այն չէր, ինչպէս իրեն ներկայացնում էր: Նա համոզուած էր, որ եթէ օրիշներն իմանան իւր կարողութեան չափը և կամ ինքը սկսէ լաւ ապրեւ անպատճառ իրեն «աչք կտան» և այս էր պատճառը, որ թէկ ինքը այն բոլէին 40,000 բոբլու կարողութիւն ունէր, բայց այնու ամենայնիւ իրեն աղքատ էր ճիւղացնում:

Բ.

Չմերային ցրտաշունչ օրերից մինն էր:

Սոյոմօն Պետրովիլը իւր խանութի առաջ գրադուած էր ապրանքի հալիք բանալով, որ մի երկու ժամ առաջ ստացել էր Ռուսիայից:

Որովհետեւ գործախատար չունէր, ստիպուած ինքն էր տեղատրում ապրանքը դարաններէ վրայ

և մաքրում փոշին:

— «Պուզըն ին Հարամգազէքը» ասում էր նա գործակատարներին համար: Դուս ու թաքուն կըրելով խօզէինին տունը քանդում ին և իրանց բանը դրստում»:

Գործակատարն տեղ նա սահում էր մի հատ քաշին բիշ: շաբաթը 25 կոսէկ շափէրանով: Այդ ծառան աւելում էր խանութը և կատարում էր խանութի մանր ծառայութիւնները, իսկ ինքը ծախում և քաշար էր ձգում:

Բաւական չօգնելուց և փոշոտուելուց յետոյ, նա փակեց խանութը և որովհետեւ հարկաւոր էր մաքրուել փոշիից, նա գնաց բաղանիք: Լողանալուց յետոյ վերադարձաւ տուն և թէյի պատրաստութիւն տեսաւ, որովհետեւ «բաղնաւորած, չայն խիտ է դուր գալի մարդուն» համոզուած էր նա: Մի քանի բաժակ խմելուց յետոյ, — ի հարկէ կծովի, առանց շաքար ձգելու, որովհետեւ, նրա կարծեքով, «շաքարը վուր գցում իս, չայի լազաթը կորչում է» — մտաւ անկողին: Սոյսմօն Պետրովիչը խնեակ տաքացնելու սովորութիւն չունէր, որովհետեւ նա դժուարանում էր փայտին փող տալու...:

— «Տօ... փուղը մարթ կոնէրէ», իսկ ուրիշներն առաջ բժշկական փաստեր բերելով էր արդարանում: Խապէս օրինակ նա քարոզում էր, որ «տաքութիւնը մարդու խարար է անում, ասի ցուրտը առողջացնում, դայիմացնում ու դուս է կանգնացնում մարթուն»:

Սակայն այս անգամ լողացաւ և քրտնած լինելով, ցուրտը փոխանակ դուս խափեցնելու հիւանդա-

ցրեց և Սոյսմօն Պետրովիչին անկողին ձգեց: Իրրե ոչինչ չ'սլատահած, հետեւաւ օրը հագնուեցաւ և կամենում էր խանութ մտնելու... և մտաւ... բայց, սաստիկ տաքութիւնը և գլխի ստոյտը շատ դժուարացրին գործը:

Նա սաստիկ մտառանջութեան մէջ ընկաւ, ոչ թէ նրա համար, որ ինքը հիւանդ էր, այլ այն պատճառով, որ խանութում մտնող չունենալով, առեւտուրը պէտք է դադարեցնէր և փակէր խանութը: Նա վճռեց չփակել, այլ «փախել ծառայում» ըստ էլի չափելով, գիշերը «քրտնելով» ոտքի վրայ առողջանալ: Մի երկու օր ուշադրութիւն չդարձրեց իւր հիւանդութեան վրայ և մի կերպ կարողացաւ առեւտուրը շարունակել: Երբորդ օրը այնքան սաստկացել էր նրա տաքութիւնը և այնքան թուլացել մարմինը, որ անկողնից վերկենալ չկարողացաւ:

Բայց հարկաւոր էր խանութը բանալ: Որովհետեւ խանութ բանալու համար հարկաւոր էր անցնել իւր սենեակից և մտնել խանութը, նա կրկին փորձեց վերկենալ — չկարողացաւ: Եւ ապա չգտնելով ոչ մի միջոց չօգնող գնաց բացեց խանութի դուռը և տեսաւ, որ իւր «դուքնի բիջը» դուրսը, ցրտի մէջ կանգնած, սպասում է:

Խեղճ տղան, նայելով իւր չօքած խօզէինին, ըսկզբում կարծեց, թէ դրան չէմքում չօքած աղօթք է անում, բայց վերջը տեսաւ, որ իւր խօզէինը աշխատում է ոտքի կանգնել և չէ կարողանում:

— Տուն արի տօ... արի ձեռնեմէս բռնէ...:

— Ի՞նչ էլաւ քեզ աղա, ինչե՞ր իս էտէնց անում հարցրեց դարմացած տղան:

— Խնչ գեղեմ վուրձի, խիստ հիւանդ իմ, վուտի վրէն չիմ կանացի կանգնի:

Տխան բռնելով աղաւի ձեռքից, հաղիւ հապ կա-
րողացաւ հասցնել երկրորդ սենեակը, որ և թախ-
տի վրայ պառկեցրեց:

— Կըշտեմէս չցանկիւ թէ չէ կուտարնիմ... Հըս-
մայեց աղան և փակեց աչքերը:

Մի փոքր ժամանակից յետոյ, տաքութեան ազ-
գեցութեան տակ, սկսեց զառանցել: Տղան վախե-
նալով աչք տեսարանից, լեղապատառ դուրս փա-
խաւ խանութից, մտաւ հարկան խանութը և յայտ-
նեց, որ իւր խօզէինը «գժվիլ է օտկեցէք»:

Հարեան վաճառականները ներս մտնելով խա-
նութ տեսան Սուրմոն Պետրովիչին անզգայ դրու-
թեան մէջ: Իսկոյն բժիշկ կանչեցին և շնորհիւ
բժշկի առած գեղերի, մի երկու օրուան ընթաց-
քում տաքութիւնը զգալի կերպով նուազելով, փո-
քըր ինչ առողջացաւ և ուշքն եկաւ:

— Տէ, քեզ վուր ասում ինք պատվի, աչ սրտ
համար ինք ասում: Գիտիս ինչ օրումն էիր... մինք
վուր չէինք ըլի իս անտէրութենեմէն կուտեռնէիր...
Հարստութիւն ինչ կօնիս, ջանսաղութին վուր չիս
ունենայ: Կնիկ վուր ունեցիլ էիր, էս հաւաքնումը
չէիր ըլի պառկած առանց տաք կերպիլի ու մտիկ
անողի չէիր ըլի... Տօ՛, չիս տեսնում, վուր մէ օտա-
քան ջուր հասցնող չունիս, էտեց վուր անում իս,
Թնչ իս փեքը անում: Հենց դեյ թէ էն օրը չէիր
վիկացի ու դուքնի դուր չէիր բաց արի... Աստուծ
վուր անէ մէքաշ էտի մեռել էիր կողպած դուքնու-
մը: Ով էր քու տէրը: Ամուլ է, ամուլ է, հիմի էլս

փեքը արա. միդք իս, ջէր ջահիլ իս, կնիկ ուզիլը
հարկաւոր է. աչ... էս օրուան համար է հարկաւոր:

Այս անգամ Սուրմոն Պետրովիչը ուշադրութեամբ
լսում էր նրանց ասածները... Նա սկսեց քննել ի-
րստ երևութիւն նա համոզուեցաւ: Նա սկսեց լայ
լինել և գոհութիւն տալ Աստուծուն, որ ինքը ան-
տէրութիւնից չմեռաւ և խոտացաւ կառարեւա-
պէս առողջանալուց յետոյ ոչ միայն «մէ թօխի շուր
գցիլ» *) այլ և ամուսնանալ:

Առողջանալուց անմիջապէս յետոյ, նա սկսեց
պատրաստութիւններ տեսնել: Մատաղ անիւուց յե-
տոյ, նա արժան գնով աճուրդի մէջ գնեց ոմն Ա...վի
երկչարկանի տունը: Հարկաւոր վերանորոգութիւն-
ներն անելուց յետոյ, սկսեց հոգալ տան սարգ ու
կարգի վրայ և ամիս չանցած տունը պատրաստ
էր իւր բոլոր յարմարութիւններով:

Նա մտքումը դրել էր բարեկեցիկաններին ամուս-
նանալ և աչքքան կարճ ժամանակամիջոցը չէր
արգելում նրան հարուստ հարսնացու ընտրելու:
Նա իւր յոյսը դրել էր մօցիքու Օ -ի վրայ, որ յայտ-
նի էր Թիֆլիսում իւր ճարպիկութեամբ և բան
բաւարար: Այդ կնոջը յատնի լինելով Թիֆլիսի բոլոր
ճարպիկները. նա զիտէր, թէ աչս տարի իւր աղ-
ջիկն է պատրաստ պատկուելու, որքան է իրա օժի-
տը կամ փողը...

— Իս քու չարը տանիմ, Սուրմոն հան, էնէնց

*) Մատաղ անիւ:

աղջիկ գտնիմ քեզ համա, վունց վուր ֆըր ու Խրափ.
Բլումայ փուղով ու բաժնեքով... դուն արևելին կաց:

— Հա, դուն գիտիս էլի, քու աշխատանքն էլ չի
կորչի. քեզ էլ մէ իբժին կռննդնի, սլատասխա-
նում էր Սոլոմոն Պետրովիչը:

Մօցկեթու Օ.-ն ուղիղ որ այնպէս աղջիկ գտաւ
«Վունց վուր ֆըր ու Խրափ»: Այս աղջիկը 16 տարեկան
էր, և զօրեցի հարուստի որդի էր, նրա հայրը առաջ-
նակարգ վաճառականներէն մինն էր. նա համա-
ձայնեց տալ իւր աղջկան Սոլոմոն Պետրովիչին
10,000 ռուբլի օժխով:

Բարեկեցիկան օրերը, մեծ հանգիստով կատարուե-
ցաւ դրանց պատկը:

Գ.

Դեղեցիկ և մատուցալ կենդ ազդեցութեան տակ,
Սոլոմոն Պետրովիչը միանգամից մոռացաւ այն
ամեն վատ յատկութիւնները, որոնք նրա մէջ ասես
արմատացած լինէին... Նա թողեց իւր ժխտու-
թիւնը, թէև շուայութիւն էլ չէր անում... Նա
սկսեց ապրել ինչպէս հարկն էր: Առաջուան նման
էլ «Խոյէի Կոմար քի սարգա՞ն»: Նա այժմ ծախսում էր,
մինչև անգամ աւելի, քան թուէր էր տալիս իւր
կամքը: Մի խօսքով, նա մոռանալով իւր անցեալը,
իւր տխուր լիցատակներով և պատկերներով. վե-
րածնեց իրրեւ նոր մարդ, մարդ՝ որ հասկանում էր
կենցաղավարութեան վայելչութիւնն և սիրուն
կնոջ արժէքը:

Նա գոհ էր իւր ամուսնութիւնից, որովհետև նրա

կին Քեթեանը, ինչպէս ինքն ասում էր իւր անե-
րոջը «Հէր սենածը գրուտ Սատու գառն էր», Քե-
թեանը իրեն այնպէս խոնարհ, համեստ ու տնտես
էր ցոյց տալիս, որ միանգամից կարողացաւ գրա-
ւել իւր ամուսնու բարեհաճութիւնը և հաւատար-
մութիւնը: Քեթեանի միակ պակասութիւնն այն
էր, որ մօղային խիտ էր հետևում և ցանկանում
էր, որ ոչ մի բանով ուրիշներից ետ չմնայ... Նա
այս կողմով և՛ ժառանգէր էր և՛ հպարտ... Նա իրեն
միշտ բարձր էր պահում ուրիշ կանանցից և դրան
օգնում էր իւր դիւքը և ամուսնու պատկառելի
հարստութիւնը, թէև այս կողմը, նա մանաւանդ
Քեթեանի արած շուայ ծախսերը Սոլոմոն Պե-
տրովիչին շատ անգամ տհաճութիւն էր պատճա-
ռում, բայց ինչ պիտի անէր...:

— Դուն սիրտդ ուրախ պահէ... Քեթեան ջան
վունց վուր ուղում իս էնէնց ապրի—ասում էր Սո-
լոմոն Պետրովիչը, երբ Քեթեանը իւր ցանկութիւնը
կատարուած չափսներով, խօսովում էր նրանից և
քիթը կախ ձգում:

Ամուսնութիւնից վտայ անցել էր եօթը տարի:
Այս ժամանակամիջոցում Սոլոմոն Պետրովիչի վա-
ճառականական գործերը շատ ընդարձակութիւն
էին ստացել. իւր հարուստ աներոջ օգնութեամբ
նա կարողացել էր Ռուսիայում մեծ անուն հանել...
Նա այժմ Մոսկուայի և Ռուսիայի մեծ քաղաքների
մէջ եղած գործարարների հետ կապակցութիւն ու-
նէր, թիֆլիսում և գաւառական մի երկու քաղա-
քում խանութներ ունէր... Դրանց կառավարում էին
նրա գործակատարները և հաւատարմատաքները:

ինքը գբադուած էր կապալներով, որեց կարողացաւ մեծ լիող վաստակել՝ և հարկէ քանի մի անգամ վնաս կրելով:

Ամեն կողմեց յաջողակ, միայն մի կողմեց նա անյաջողութեան հանդիպեց, որ քիչ չներգործեց նրա վրայ: Յօթն տարուան ընթացքում նա ունեցաւ երկու որդի՝ մինը տղայ—Պետրոս, միւսը՝ աղջիկ—Կատարինէ: Պետրոսը, միակ արու գաւալը լինելով, կազմում էր հօր մեկնթաղութիւնը, սակայն հինգ տարեկան հասակում, ծաղիկ հեւանդութեամբ մեռաւ և մեծ վշտի մէջ ձգեց Սօթմօն Պետրովիին:

Պետրոսի մահուանից յետոյ ծնողական քաղցր գգուանքները և քնքոյշ սէրը Կատարինէն էր վախշում:

—Սօթման ջան, սրան էսէնց թողնիւ չի յլի,—ասում էր Քեթեանը ցոյց տալով Կատարինէին.— Հիմի էնէնց վուխտ է էկի, վուր առանց ուսումի վունչի չէ ըլում: Լուացք անողի ու հաց թխողի աղջկերքը ուսումներ ին առնում... ամուլ չէ, վուր մինք միւր անչկան առանց ուսումի թողնինք...:

Սօթմօն Պետրովիչը, թէև ուսման արժանաւորութեան մասին շատ քիչ, գրեթէ ոչինչ տեղեկութիւն չունէր, բայց ինքը նշանաւոր մարդկանց մէջ լինելով, տեսել էր, ոչ ամենքն էլ իրենց դասակներն ուսում են տալիս... ինքն ևս նրանցից ետ չմնալու համար, վճռեց Կատարինէին ուսումնարան ուղարկել:

—Հա, բա՛ս. վունց կուլի . . և հարկ է պիտի տուլի...:

Քեթեան, զուն չիս գելի, թէ ուսումը մարդու ինչ է անում... Աղջկերքը կարդում ին ու վերջը իրանց համա հացի ճանփայ է բաց ըլում... Համ էլ ուսում առած անչկայ ծառայեց շատ ին ըլում... նրանք շատ փայ անվուղ ին մարդու գնում...:

—Միւր էտունք ինչ հարկաւոր է... հացին է սլակաս թէ պանիրը. . Թո՛ւ Կատարինէս ուսում առնէ, մէ երկու հազար թումանը մինձ բան չէ...:

Ըհ՛ը... իրան տու տասնութ շալէն... բաս էրկու հազար թումանը լիող չէ... խուրմա է՛... էտ լաւ ումիկներ իս տալի...:

—Լաւ հա... հենց էս սահաթիս չի սլակում... բարե բերանդ մի բաց անի. . —ասաց Քեթեանը ձեռքը դնելով Սօթմօն Պետրովիչի բերանին: Նոյն տարուան սեպտեմբերի մէկին Կատարինէն ընդունուեցաւ օրիորդական ուսումնարանները մինում:

Կատարինէն շատ շուտ բնակացաւ դպրոցական կանոններին, ոչ մի օր դասից չեա չէր ընկնում և կարիք ևս չկար, որովհետև Քեթեանը թոյլ չէր տալիս իւր աղջկան ընտանեկան գործով սլաքապելու: Մինչև իսկ, առանց Քեթեանի մեղամուտութեան, տան աղաթինը և ծառաները ամեն բան կարգի էին ձգում:

Կատարինէն ընտանեկան ամենաշաղղ պայմաններն մէջ գտնուելով, ոչ մի բանի կարտաթիւն չէր դդում, սկսած հազուատեց, որ տարէնը մի քանի անգամ էր կարում, մինչև դասախոսն ամենաւերջին սխտոյքը:

Ենորհիւ ընտանեկան լաճող պայմաններէ և, միևնոյն ժամանակ, իւր ջանասիրութեան և եռանդուն աշխատասիրութեան... Կարողացաւ տարէջ տարի փոխել դպստաւունը և տասն և հինգ տարեկան հասակում, ամենալաւ վիպականով աւարտեց դպրոցական դասընթացը:

Կատարինէի աշօրինակ առաջադիմութիւնը մեծ ուրախութիւն պատճառեց ծնողներին, մանաւանդ Քեթեանին... որ ուրախութիւնից չէր կարողանում ոտքի վրայ կանգնել:

Դ.

Կատարինէն, հայոց ուսումնարանն աւարտելուց յետոյ, յայտնեց ծնողներին, որ ինքը կ'ամենում է ուսումը շարունակել և այդ նպատակով խնդրեց ուղարկել իրեն ուսաց օրիորդական գիմնազիօնը: Մայրը տեսնելով, որ Կատարինէն ուսաց լեզուի մէջ բաւական թոյլ է և խօսել չէ կարողանում, ինքն առաջինն եղաւ, որ ստիպում էր Սօլօմօն Պետրովիչին անպատճառ գիմնազիօն ուղարկել:

Զեռ տեսնում վուր ոսերէն վունչիչ չէ իմանում. մեր հարեան Մաթօի աղջկէր, հօրէսայ էրկու տարի է աներու շօյունն է կարողում, մտիկ տու թէ էն գեղիքը մտածը վունց է կոտրուում: Խօմ տեսնում իս, վուր հիմի առանց ոսեվարի բան չէ գրատում... էգուց էլօր կուր պիտի տանինք.. տանցէվաս պիտի անի... հաղար ու մէկ տեղ պիտի առաջ գցենք... ոսերէն վուր չիմանայ ինչ պիտի ըլի նրա հալը... մէնակ հայէվարը ինչ կօնիմ...

Ան ո՞վ է խօսում հիմի հայէվար... ամութ էլ է վուր բերանը հայէվար բաց անէ. հալարբեցի, ան էրէվնեցի խօմ չէ... պատաւուր քաղկցու աղջիկ է... պէտք է պատաւանութիւն էլ ունենայ...

—Վունց կուլի քու բանը,—նկատեց Սօլօմօն Պետրովիչը հեգիօրէն.—տօ... դուն վուր Գօրըցի իս... մէքիչ էլ մատարբու... Թէ վուր գօն էլ տաս պատաւուր քաղկցու կնիկ էլիս... ոսերէն ինչի՞ չիս խօսում... Թէ գեղիս...

—Ո՞վ ասաւ թէ չիմ գեղի, բաս դուն գեղիս, վրայ բերեց Քեթեանը կարմրելով:

—Քու մայա-տվայան, ան քու պաղի-սուղին կենայ քու հօրանց թարէքումը... աւել խօմ վրէն-չիչ չիս գեղի...

—Հա լաւ չիմ գեղի... դեռ քու աղջկան սուրկցու, նրան է հարկաւուր... նա է աշխարք դու էկողը... ինձ ինչ հարկաւուր է... Թէ չէիր հանում, չէիր ուղի... ասաց Քեթեանը բոյրօղիկ կոտրած...

—Հանաք իմ անում լաւ... խիտ շատ գեղիս ոսեվար, բաս արի մէ պաչ անիմ...

Եւ Սօլօմօն Պետրովիչը յարձակուելով Քեթեանի վրայ, այնպէս պինդ համբուրեց, որ առամների հետքերը երկու ժամ չանցան կնոջ սպտիկից:

Սօլօմօն Պետրովիչը գնալով իւր խանութ, աչքի էր անցկացնում իւր մօտից մատեանները, երբ անկարծ ներս մտաւ Իսայի Մինէի:

7180.57

— Բարե յւա. Աստծու բարին... ասաց Իսային...:

— Բարով իս էլի... պատասխանեց Սօլօմօն Պետրովիչը մատենաները մի կողմ դնելով:

Գործակատարը ըստ սովորութեան երկու աթոռ դուրս տարաւ և դրեց խանութի առաջ, որտեղ և տեղաւորուեցան Սօլօմօնը և Իսային:

— Տանըցիքը վրանց ին... Հարցրեց բարեկամաբար Իսային:

— Փառք Աստծու... էս օր էլ Քեթիանի ժինիքը *) մօլ էին էլի... կանգնել է գլխիս, թէ Կասարինին գիմնադիէն տար կօսէ... Թող ռսեվար սովրի կօսէ... Իս էլ փիքը իմ անում տանիմ...

— Տօ... դուն էլ վուր կնգդերանց խելքով կառավարուիլը չթողիլը, — առարկեց Իսային. — Եքայ աղչիկ է... հիմի էլ նրա շիօյա գնալու վրիտա է...

Ռոտրէն իս ուզում սովրեցնի, մէ օմքին բռնէ Թող տանավարի սովրեցնէ... ամա թէ ինձ կու հարցնիս.. աղբէր իս առանց դրան էլ դարու իմ...

— Լաւ. ումը կանչիմ...

— Ում կանչիմ... Սարգսին:

— Ի՞նչ Սարգիս տօ...

— Մի օրօրմած հոգի դուրգար Ստէպիօյի տղին: Պոսեթիմէն հիմի է էլի. յաւ ուսում առած է... էս սահաթիս էլ ռսի շիօլէրումը ուշիտուլթին է անում:

— Գանա նրա վուրթին էտէնց առաջ է դնացի, հարցրեց Սօլօմօնը զարմացած:

— Բաս ինչիկէլ հիմի չէնր գիւլ՝:

*) Ժինիք, վըց-կերք

— Բաս վուր էտէնց է, իս նրան կուտենիմ, ասաց Սօլօմօնը մի առանձին բաւականութեամբ:

Իսայի Մինէիչը 38 տարեկան ամուրի, հարուստ վաճառական էր և Սօլօմօն Պետրովիչի ամենամօտիկ ընկերը: Կատարինէի աւարտելուց յետոյ, Իսային խնդրել էր Սօլօմօնից իւր աղջկայ ձեռքը և վերջինն ևս առանց Քեթիանին ասելու և հարցնելու տուել էր իւր համաձայնութիւնը:

Միայն Սօլօմօն Պետրովիչը մի տարի ժամանակ էր խնդրել, պատճառաւանդելով, որ իւր աղջիկը դեռ շատ վոք է և ուրիշ որդի էլ չունենալով, այդպէս շուտ չին կամենում բաժանուել նրանից:

Նոյն օրը երեկոյեան Սօլօմօն Պետրովիչը այցելեց Սարգսին, խոսեց իւր միտքը և խնդրեց Սարգսից, որ ամեն օր, որ ժամին կամենում է, դայ իւր տուն իւր աղջկայ հետ պարապելու: Պայմանի զօրութեամբ, Սարգիսը ամեն օր, երեկոյեան 5 ժամից պէտք է պարապէր Կատարինէի հետ, որի համար Սօլօմօն Պետրովիչը պարտաւորուած էր տալ ամսական 50 ռուբլի:

Սարգիսը բուն Թիֆլիսեցի մի հասարակ աստաճաղործի որդի էր: Հայրը թէի. մեծ աշխատանք չունէր, բայց եղածը այնպէս խնայողաբար էր ծախսում, որ ոչ ինքն էր անդրամ մնում և ոչ ընտանիքն էր դժգոհ իւր ապրուստից: Նրա միակ և անդրանիկ որդին Սարգիսն էր, որն ևս իւր հօր կենդանութեան ժամանակ ուսանում էր իւր ժամանակին յայտնի Կարապետ վարժապետի ուսում:

նարանուծի Հօր մահից յետոյ, Սարգիսը, բարեկամներէ միջնորդութեամբ և Եզնութեամբ կարողացաւ մտնել ռուսաց գեմնագիտի, որտեղ և յաջողութեամբ աւարտելով, գնաց Ռուսիա:

Սերք տարի համալսարանական դասընթացներ լսելով, զիսյօմով վերադարձաւ հայրենիք:

Վերադառնալուց անմիջապէս յետոյ, ուսումնաբաններէց մինում 700 ռուբլի ռոճկով ուսուցչի պաշտօն ստացաւ և այդ փողով նա կառավարում էր իւր պառաւ մօր հետ:

Ահա այս է Սարգսի համառօտ պատմութիւնը:

Ե.

Սատարինէն առողջակազմ և գեղեցիկ աղջիկ էր. նրա բարձր և նուրբ հասակը, նազուք մէջքը, կորսեալ մէջ սեղմուած վաւիւկ և կուսական կուրծքը մեծանալով նրա դէմքի կանոնաւոր գծագրութեան հետ, բաւական վայելուչ և գրաւիչ արտայայտութիւն էին տալիս: Թանձր և սև կամարակալ յոնքերի տակից վառուղ նրա խոշոր և կրակով լի աչքերը և սիգաճէմ քայլուածքը մի առանձին դիմելի ներգործութիւն էին ածում նայողի վրայ: Մի խօսքով, որքան և գեղեցիկ էր նա այնքան նազիկ և սիրելի էր....

Նա բաւական եռանդով էր պարապում իւր դասերը, այնպէս որ կարճ ժամանակում ոչ միայն կարողանում էր ազատ կերպով խօսել ռուսերէնը՝ այլ և ֆրանսերէնի մէջ անգամ, սրինքի էր խնդրել պարապելու, մեծ առաջադիմութիւն ցոյց տուեց:

Նա ազատ լարգմանում էր «Margot»-ի բժացնող պարագրաֆները, նա հեշտութեամբ հոլովում էր գոյական և ածական անունները և շատ անգամ կարողանում էր իւր միտքը արտայայտել ֆրանսերէն, նա այնքան սիրեց և յափշտակուեց այդ լեզուով, որ երբ Սարգիսը յօդուած թելադրելու համար, բերել էր իւր հետ «Narratione» ք թախանձեց իւր ուսուցչին, որ այդ դասագրքով պարապէ, որովհետև «Margot»-ը վերջացրել է և բոլորը գիտէ:

Ուսուցիչը տեսնելով իւր աշակերտուհու այդ օրինակ ջանասիրութիւնը և առաջադիմութիւնը, շատ գոհ էր և այս մասին գրեթէ միշտ խօսում էր ծնողների հետ:

— Բիզ էնցուր պահ տուի աղջկաս վուր լաւ սովորեցնիս: Իս Աստծեմէն ումիկ ունիմ, վուր աղջիկս էլ լաւ սովորի: Ասա ինչի՞... էնգուր վուր մէ գուեթ գովում է քեզ, նա էսէնց է կօսէ, էնէնց է կօսէ, երանի հայուց շիօլումը զրա պէս ուշիտիւր քէնի կօսէ, իս շատ քարաթ բարաթ խմքիւր կուսովէ կօսէ... Իս իմ կարճ խիփով էնքանը գիղիմ վուր, խիօր աշկիրտը իր ուստին հաւնեցաւ, էլ փիփր չօնէ... Նա ամեն բանին էլ վրայ կունդի ու գիփ էլ կուսովէ... Համա խիօր աշկիրտը իր ուստին չհաւնեցաւ ու մասխարա գցեց... էնչաւուր էր ցրխեմէն հանէ... Դուն ասլիքս վուր վունչի չի սովորի ու էլածն էլ գլխին կու խոով կեհայ ու մտքեմէն կունդի, — իւր յայտնած մտքերին մի առանձին նշանակութիւն տալով, ասում էր Սօլամոն Պետրովիւր:

Սարգիսը, շնորհիւ իւր համեստութեան և գործ

զբաժնի եղանակը, Կատարելին էի ծնողներին մեծ յարգանք էր վայելում, Սօլոմոն Պետրովիչը իւր որդու պէս սիրում էր նրան և շատ անգամ էլ սաստում էր իւր կնոջը, որ չլինի թէ որ և է կերպով վշտացնէ այնպիսի «հալա հոգաւ» որպիսին Սարգիսն էր:

Նա համոզուած էր, որ Սարգիսը «հալա հոգաւ» էր և այդ էր պատճառը, որ իւր բերանի խօսքը միշտ այն էր, որ ինքը «հալա է հոգաւ» էր «աղէկ»։ Դասը սկսւում էր երեկոյեան հինգ ժամից և տևում էր մինչև եօթը, և այդ երկու ժամուան ընթացքում Սօլոմոն Պետրովիչի հրամանով ոչ ոք իրաւունք չուներ ներս մտնելու դահլիճը, ուր պարապում էին նրանք, բացի ծառայից, այն ևս զանգահարելուց յետոյ: Նա վախենում էր, թէ մի գուցէ ոք մինի ներկայութիւնը նրան վշտացնէ և այն համոզմունքի գայ, որ իրեն չեն հաւատում:

Դասը վերջանալուց անմիջապէս յետոյ, Կատարելին անաշխորդում էր Սարգիսն դէպի սեղանատուն, ուր Քէթիկանը նստած «հոգաւ» մօտ, սպասում էր նրանց:

Խանութը փակելուց մէկ ժամ աւաջ, Սօլոմոն Պետրովիչը կերթար խանութ օրուան հաշիւներին նայելու և խկոյն տուն կը վերադառնար: Թէ խըմելու ժամանակ, Սարգիսը պատմում էր նրանց զանազան նորութիւններ և յայտնում էր Սօլոմոն Պետրովիչին վաճառականութեան վերաբերեալ հաճախողներին և յօշուածներին բովանդակութիւնները, եթէ այն օրը կարգացել էր լրագրներում: Եւ զբաղւած աւելի համակրութիւն էր վայելում նրանցից:

— Հոյ գեղը հո... հիմի կենդանի պիտի ըլլէր քու

օգործած հոգի հէրը, վուր տեսնէր, թէ ինչ է դառնի իր վուրթին... գլուխը շարժելով ասում էր Սօլոմոն Պետրովիչը, երբ Սարգիսը իւր յայտնած նորութիւններով կարողանում էր զարմացնել նրան:

Անցել էր մէկ տարի և Կատարելին բաւական առաջադիմել էր թէ ուստի և թէ ֆրանսերէն լեզուի մէջ...

— Քու արած լաւութիւնը մօտէս չի ննգնի. իս ումիկ ունիս, վուր հօրէսի դէնն էլ լաւ մօտիկ կուտաս աղջկաս...:

Նոյն տարւան մայիսին, Սօլոմոն Պետրովիչը իւր ընկեր Խայր Մինէլի հետ, վաճառականական գործերով գնաց Վօսկուս:

Զ.

Սօլոմոն Պետրովիչի Վօսկուս գնալուց յետոյ, նրա ընտանեկան կեանքը բաւական փոխուեցաւ:

Այժմ ամեն իրաւունք կենդանացած էր, Քէթիկանի ձեռքը. ինչպէս կամեւում էր, այնպէս և կատարում էր: Այժմ չկար Սօլոմոն Պետրովիչը, որ արգելէր նրան իրեն անհաճոյ ձեռնարկութիւնները. փոփոխութիւնները նկատւում էին ամեն քայլի մէջ, թէ կերակուների, թէ հագուստի և թէ իրենց կեանքի մէջ:

Սօլոմոն Պետրովիչը շատ հախառակ էր. գոտարձութեան և հասարակական սեղեր յաճախելուն, և ինքը փորձով տեսել էր նրանց անբարոյականացնող ազդեցութիւնը:

— Մեր խախտի կուր, ան թխտար, ան ցերկ

գնալը չի սագ գայ... Մեր աղչկերանց էտթաւուր տեղեր տանել չի ըլի, էնդուր վուր խարար ին ըլում, ու ուշի ու միտքը սատաներու կրնէն է գցում: Մինք աղարով ու նամուսով խալիս ինք, Քէթևան ջան. մեր մէջ ճողք ու գրեցք է դառնում... Համա ուրիշ խալիս համա սովորուտ է. նրանց համա դիտ մէկ է. Կնեազն ու կնէինէն վուր մէտի շեղրայ չլին նրանց բանը չի ըլի... նրանք նամուսի համա էնքան փերք չին անում, ինչքան յաւ ուտիլ խմելու վրէն, ան սագուրագի վրէն... ասում էր Սօշմօն Պետրովիչը, երբ կինը ստիպում էր նրան կուր տանելու: Բայց այս բաները բոլորը անցել էին... Ամբողջ տարուան մէջ, ինչոր անկատար ցանկութիւններ ունէր, սկսեց հերթով իրագործել...: Սկսած բնտանեկան ամենաչնչին բաներից, մինչև հասարակական և զուարճութեան տեղեր յաճախելը:

Ամուսնու գնալուց յետոյ, մի օր մի անձանօթ մարդ ներկայացաւ Քէթևանին և խնդրեց գնելու իրենց քանի մի տոմսակ, առաջիկայ ներկայացման համար, որ տեղի պիտի ունենար կրակի գիշեր «Սիմէյնի այգում» մի չքաւոր բնտանիքի օգտին:

Քէթևանը ուշախութեամբ գնեց 3 տոմսակ և վճարելով 6 ռուբլի, ճանապարհ ձգեց անձանօթ մարդուն:

Նոյն օրը երեկոյեան, երբ Սարգիսը արդէն վերջացրել էր իւր դասերը, Քէթևանը խնդրեց նրան, որ ինքն ևս շնորհ բերէ թատրոն որովհետև նա արդէն գնել է 3 աւելորդ տոմսակ:

Սարգիսը ուրախութեամբ ընդունեց և որոշեալ փամփոսով նրանք գնացին:

Այն գիշերը ներկայացումից յետոյ, պիտի պար ևս չինէր...

Սարգիսը աւելի յարմար դատեց պարելու Կատարինէի հետ, քան մի ուրիշ օրիորդի խնդրելու. նա յատենց մօզը, որ թոյլ տայ Կատարինէին իրեն հետ պարելու:

— Գանա հարցնում ին... դոնա իմ ախ չիլը քեզ թողած ում հեզ կու թողնիմ, վուր տանցէվատ անէ... Կատարինէ, վուրթի, դիմեց նա իւր աղջկան—գուզիս տանցէվատ անիլ...:

Նա ծիծաղեց և կարմրելով շարժեց գլուխը... Ե նշան համաձայնութեան...:

Պարի ժամանակ, Սարգիսը որտեղից որ էր գտաւ երկու աթոռ և իւր թաշկինակով կապելով այդ աթոռները, տաշարկեց իւր թիւ Կատարինէին. վերջինս կարմրելով ընդունեց և երկուսն է միասին թև թևի տուած անցան բաղնիքեան միջից և բռնեցին իրենց սեղը:

Սկսուեց պարը:

Կատարինէն սկզբում, ամաշկոտութիւնից թոյլ և անսիրտ էր պարում... բայց վերջում նա տաքացաւ... մուգիկի ձայնը և իւր ուսուցչի կոմպլիմենտները, որոնց առաջին անգամն էր տեսնում, էլէքտրացրեց Կատարինէին...:

Քէթևանին շատ գիւր էր գալիս իւր աղջկայ պարելը:

— Չարժտ տանէ քէթևանը, աշուն ս'լ չան... ասում էր մաքումը, երբ նրա աչքիւր ուրախ և թիւթի թիւթի փնէրով վալս էր պարում:

Քէթևանը առաջին անգամ տեսնելով իւր աղջը-

կայ շուրհէր, յաւիտեանց ուրախ էր և զոհ:

Գիշերուան ուշ ժամին, ամենաքաղցր տալուօրութեան տակ նրանք վերադարձան սուրճ...

Կատարինէն սրտախնայեցի կորցրել էր իրեն: Հետևեալ օրուանից իսկ, նկատելի եղաւ, որ Կատարինէն արդէն փոխուել է... ուշք ու մտքը գրւաւել էր այն պարահանդէսը... Նա այլ ևս եռանդով չէր պարապում:

Առաջին անգամ, այնպիսի փակ կեանքից յետոյ, Կատարինէն հասարակական շրջանի մէջ ընկնելով, միանգամայն ինչպէս ասում են, բացուեցան նրա աչքերը: Անփոք օրիորդի վրայ պարահանդէսը մեծ ներգործութիւն ունեցաւ: Նա տեսաւ այնտեղ այն, որ դեռ ևս տեսած չէր՝ ամենաաքանչեւի և վերջին մօդայով կարած հագուստներով իրեն հասակակից օրիորդներ... քաղցածութիւն քսո երևութիւն, քաղաքավարի երիտասարդներ, որոնց հազար ու մէկ կօմպլիմենտները և հաճոյախոսութիւնները մեծ ներգործութիւն էին ունեցել իւր վրայ... Նա կեանքի վայելչութեան համն առնելով, գնահատեց սովատութեան նշանակութիւնը... նա տեսաւ, որ իւր հասակակից օրիորդները, ոչ ոքից կախում չունենալով, ինչ ուրախութեան մէջ էին: Նա համեմատեց իւր դրութիւնը նրանց դրութեան հետ և գրտաւ, որ նրանցը աւելի լաւ է քան իրենը—«Նրանք ոչ դաս ունին սովորելու և ոչ ուսուցչի կծու յանդիմանութիւն և նկատողութիւն լսելու կարիք... նրանք վայելում են կատարեալ ազատութիւն», ասում էր նա և նախանձում:

Նա տեսել էր թէ ինչպէս իւր ուսուցչին հասա-

կակից երիտասարդները խմբուած, գուցէ իրենից ստոր օրիորդի շուրջը, գրաւում, պատում էին նրան և առաջարկում իրենց ծառայութիւնն ամեն քայլափոխում: Այն ինչ ինքն, ստրկացած այդ տեսակ երիտասարդներից միին առաջ... ոչ միայն չէ կարողանում ազատաբար խօսիլ նրա առաջ.. այլ և չէ համարձակում պարելու նրա հետ, մինչև անգամ այն ժամանակ՝ երբ ինքն ուսուցչից առաջարկում է այդ: Նա ի նկատի ունենալով իւր տարիքը և հասակը և համեմատելով իրեն ընկերուհիներին հետ, այն եզրակացութեան էր գալիս, որ այժմ վայել չէր իրեն աշակերտութիւն անելու, քանի որ իւր պարոցական ընկերուհիներից շատերը ինչպէս պարահանդէսի գիշերը տեսել էր, ազատ էին և ամուսնացած...

Նրանք իշխում էին իրենց և կատարելում էին իրենց խելքով և հասկացողութեամբ...

Սե փոքր առ փոքր Կատարինէն իւր մտածմունքներով շատ հեռուներն էր գնում...

Այս ամենից յետոյ, նա Սարգսի վրայ այլ ևս այնպէս չէր նայում, ինչպէս առաջ: Նա փոխեց իւր դիրքը և յարաբերութիւնը:

Սարգսն ևս նկատում էր այդ փոփոխութիւնը... նա պարզ տեսնում էր, որ իրենց պաշտօնական յարաբերութիւնը փոխուել է և մի ինչ-որ ուրիշ բանի էր նմանում:

Բայց ինչ էր այդ «որի բան» — նա կամ չգիտէր և չէր հասկանում և կամ գիտէր և չէր կամե՛նում հասկանալ:

Ներկորդն աւելի հաւանական էր:

Է.

Որ Կատարինէն փոխուած էր, դրա դէմ Հակա-
ռակել չէր կարելի Կատարինէի արտաքին ձևերը,
նրա շարժումքները վիայում էին, որ նա արդէն
Թօթափել է իւր վրայից աշակերտական փողին,
Սարգիսը իւր նախկին րաւձը հեղինակութեամբ
ոչնչացել էր նրա առաջ: Նա Սարգսի հետ խօսում
էր, վիճում էր և մինչև իսկ ծիծաղում էր նրա
երեսին. մի խօսքով Սարգսին նա ընդունում էր ոչ
Թէ իբրև ուսուցիչ, այլ իբրև մի երիտասարդ, որին
յարգելով կարելի էր հետը քաղցրախօսութիւն ա-
նել. պարել և երբեմն ևս հանաքներ անել....

Սարգիսն էլ սկզբներում չափազանց յարգում էր
օրիորդին, իսկ վերջը տեսնելով նրա գեղեցիկ և
միևնոյն ժամանակ քաղցր բնաւորութիւնը, վճռել
էր սպազալում խնդրելու նրա ձեռքը: Նա իւր
մտադրութիւնը չեռաձգում էր և սպասում էր մի
յարմար ժամանակի: Նա այն երիտասարդներէց
չէր, որ յափշտակուելով կնոջ գեղեցկութիւնից,
աշխատէր օր առաջ խելքից հանել մի օրիորդի,
որ դեռ ևս անսպառաքստ էր իւրացնելու սիրոյ
քաղցր զգացմունքները: Նա տեսնում էր, որ իւր
աշակերտուհին դեռ խաղաղ է և կանգնած է իւր
նստատակի իրադրածման ճանապարհի վրայ... Նա
չէր կամենում վրդովել նրա խաղաղութիւնը և ա-
յէկրծել այն սիրտը, որ մի ժամանակ բնական ճա-
նապարհով պէտք է սէր շնչէր և սիրոյ զգացմունք-
ների տակ բարախէր... Նա յօդ ունէր և սպա-
սում էր.....

Վերջերում Կատարինէի վրայ փոխութիւն նը-
գատելով, նա սկսեց կասկածել: Նրան թւում էր,
որ ժամանակ է և այդ էր պատճառը, որ այժմ
ուրախութեամբ տանում էր իւր աշակերտուհուն հա-
նաքները. աննպատակ խօսակցութիւնները և այն
քաղցր ժպիտները, որոնք չէլայն առաջ:

Պարապմունքներն այժմ բոլորովին այլ կերպա-
րանք էին ստացել: Ժամերն անցնում էին մասնաւոր
խօսակցութեամբ: Սարգիսը իւր զանազան պատմու-
թիւններով և իւր համալսարանական կեանքի նը-
կարագրութիւններով աշխատում էր գրաւել օրիոր-
դի ուշադրութիւնը: Կիրալի և սօն օրերը պարապ-
մունքներ չէին լինում և այս հանգամանքը վեր-
ջերում բաւական վատ ազդեցութիւն էին անում
Կատարինէի վրայ: Նա վերջապէս ինչդեց, որ կի-
րալի օրերն ևս շարունակէ «դասաւորութիւնը», մի-
միան առատօտեան 9 ժամից, որովհետև կիրալի
երեկոները առհասարակ նրանց տանը հիւրեր էին
լինում:

Սարգիսն ուրախութեամբ բանձն առաւ և այդ-
պիսով ամեն օր տեսակցուելով աւելի և աւելի մօ-
տենում էին իրար....

Եւ Կատարինէի մէջ անշնորհի կերպով, առա-
ջանալով այն սրբազան կրակը, որ սէր է անուան-
ում, օր առօր աճում և բորբոքում էր....

Յուլիսեան կիրակիներից մինն էր: Որոշեալ ժա-
մին Սարգիսը այցելեց իւր աշակերտուհուն և պա-
րապմունքը կամ, աւելի լաւ է ասել, մասնաւոր

խօսակցութիւնները վերջացնելուց յետոյ՝ պատրաստուեց գնալ. սակայն, Քեթիկանը թախանձեց, որ ճաշին մնայ իրենց մօտ և ընկերանայ իւր եղբօրը, որովհետև Սօլօմօն Պետրովիչը բացակայ է։

Այս առաջին անգամն էր, որ Սարգիսը ճաշին պիտի մնար նրանց տանը. նա համաձայնեց։

Գիգօյին (Քեթիկանի եղբայրը) գօրեցի վաճառական էր և նոր էր եկել Քիֆլիս իւր մասնաւոր գործերով։ Նա իջևանելու տեղ չունենալով, իջել էր իւր քրոջ մօտ։ Նա շատ ուրախ և պարզասուն ու հանաքներ պիտի մարդ էր։ Նրա հաստ և կլոր փորը վկայում էր որ Բագոսի երկրպագուներէից պիտի լինէր։

Ճաշը բաւական ուրախ էր անցնում։ Գիգօյին անընդհատ երգում էր, ծիծաղում էր և հանաքներ էր անում, որ բաւական զուարճացնում էր փոքրիկ ընկերութեանը։ Նա երբեմն այնպիսի նիւթերի վրայ էր խօսում, որ վայել չէր սեղանին, բայց Քեթիկանը լծմանալով իւր եղբօր բնաւորութիւնը, չէր խօսում։

Կախեթի գինու շնորհիւ Սարգիսն ևս բացուել էր. նա մինչև անգամ երգեց և երգն այնքան դիւր եկաւ Գիգօյուն, որ ոչ միայն նրա կենացը խմեց՝ երկու բաժակ իրար յետևից կօծելով, այլ և վերկենալով տեղեց, համբուրեց Սարգիսի ճակատը։

Քեթիկանը ծիծաղեց. իսկ Կատարինէն աչքի տալով նայեց Սարգիսին, կարծես կամենում լինէր իմանալ նրա տրամադրութիւնը. Սարգիս և Կատարինէն հայեացքները պատահեցին իրար և Կատարինէն կարծելով խոնարհեցրեց իւր աչքերը։

Սարգիսը խնդրեց Կատարինէն երգել, նա չ'մերժեց։

Կատարինէն ձայնը քաղցր, գուրալի և գրաւիչ էր։ Սարգիսն առաջին անգամն էր լսում իւր աշակերտուհու հրեշտակային ձայնը, նա բերանը բաց նայում էր նրան, որ այդ րոպէին նրա դէմքը այնքան գեղեցիկ և թովիչ արտայայտութիւն էր ստացել, որ եթէ Սարգիսը, չնայելով գինու ազդեցութեանը, իրեն չզօսէր, գուցէ յարձակուէր իւր աշակերտուհու վրայ ու համբուրէր այն այտերը, որոնք ամաշխոտութիւնից վարդի գոյն էին ստացել։

Ճաշից յետոյ, Գիգօյին բարձրանալով թախտը, ձգուեց երկար ու բարակ եւ «հաւա ծոփ է» ասելով, ընկաւ Մորֆէոսի գերկը։

Սարգիսը մտնելով դահլիճ, նստեց թիկնաթոռի վրայ եւ ծխել սկսելով, թերթում էր իւր առաջ դրուած ալբոմը։

Մի փոքր ժամանակից յետոյ ներս մտաւ Կատարինէն, բերելով իւր հետ մի արկղ քաղցրուէնիք։ Նա առաջարկեց Սարգիսին վերցնելու նրանից։

— Դուք միանգամայն պարտաւորեցնում էք ինձ, օրիորդ, ասաց Սարգիսը վերցնելով միայն մի հատ։

— Ինչո՞ւ այդքան քիչ... վերցրէք խնդրեմ, ասաց ժպտալով Կատարինէն։

Ո՛չ, շնորհակալ եմ. սէտք է ասած, որ ես քաղցրեղէններ չեմ սիրում. բայց ձեզ համար, ոչ թէ քաղցրեղէն, այլ եթէ դառն բան անգամ առաջարկելու լինէք, ես պատրաստ եմ ընդունելու, ասաց Սարգիսը մի առանձին ոգևորութեամբ, որին օգնում էր ի ներքուստ և գինին։

— Մթթէ... Այդքան զոհողութիւն...

— Կատարեալ էք օրհորդ, ասաց Սարգիսը մի հարցական հայեացք ձգելով օրհորդի վրայ, որ այդ ժամանակ նստել էր նրա զինացը:

Ես համոզուած եմ, որ դուք ոչ մի դէպքում չէք համաձայնուիլ օք մինից զառնութիւն ընդունելու, պատասխանեց Կատարինէն:

— Բայց դուք, օրհորդ, այդ « Դիւերից » բացառութիւն էք կազմում:

— Ինչո՞ւ...

— Ձեզ տալէն յայտնի է պատճառը:

— Ինչ ո՞րինչ յայտնի չէ, դուք ինչից էք եզրակացնում այդ:

— Ձեր ցոյց տուած յարգանքից:

— Բայց այդ ոչինչ նշանակութիւն չունի, քանի որ ամեն մարդու համար իւր կեանքը քաղցր է և չի կամենալ զառնութիւն ճաշակել:

— Նայելով իմ ներկայ դրութեանը, ինչ համար այդպէս չէ:

— Կը նշանակէ դուք բացառութիւն էք կամենում կազմել...

— Այո՛:

— Պատճառը:

— Որովհետեւ կեանքս իմ չէ:

— Ի՞նչ է նշանակում այդ... Թնչալէս թէ ձերը չէ. հարցրեց Կատարինէն զարմանալով:

— Դուք զարմանում էք:

— Եւ զարմանալի է...

— Ո՛չ այնքան, որքան դուք կարծում էք:

— Պարզեցէ՛ք ձեր այդ նոր գիւտը...

— Դա նոր գիւտ չէ... այլ յայտնի մի ճշմարտութիւն...

— Ուրեմն ձեր կեանքը պատկանում է ուրիշն և այդ մի յայտնի ճշմարտութիւն է, ամփոփեց Կատարինէն:

— Այո՛:

— Բայց կարելի է իմանալ, թէ ո՞ւմն է պատկանում ձեր կեանքը, հետաքրքրուեց Կատարինէն:

— Ես զարմանում եմ, որ հարցնում էք այն, ինչ որ վաղուց պիտի իմանայիք... մթթէ չգիտէք, որ իմ կեանքը ձերն է... ասաց Սարգիսը մօտեցնելով իւր աթոռը Կատարինէն:

— Ինչպէ՞ս, հարցրեց Կատարինէն կրկնապատկելով իւր զարմանքը:

— Կատարինէ, մթթէ քեզանից ծածուկ է այն սէրը, որ տալում էի դէպի քեզ մինչև այսօր. Եթէ ծածուկ է, ահա յայտնում եմ քեզ այժմ. Բայց ես գիտեմ, որ ծածուկ չէր և այդ վկայում էր քո գէպի ինչ ունեցած չափազանց յարգանքը և անկեղծ պարզութիւնը. Գուցէ դու զարմանում ես, բերանիցս լսելով այս խոստովանութիւնը, բայց ո՞չ, մի դարմանալ. ես քեզ այն ժամանակուանից սիրեցի, երբ առաջին անգամ տեսնուեցայ քեզ հետ... և այն օրից ահա սնցել է մի ամբողջ տարի, և այս ժամանակամիջոցում աւելի վառուել և աճել է սէրս... Կատարինէ, դու իմ մտածութեան և ուրախութեան առարկան ես եղել... ես ապրել եմ քո յոյսով և ես գիտէի, որ դու իմը պիտի լինիս... ես մի յարմար դէպքի էի սպասում, որ կարողանայի յայտնել սէրս և խնդրել փոխարէնը...

Սարգիսը մի փոքր կանգ առաւ և ապա բռնելով նրա ձեռքերը, մօտեցրեց իւր շրթունքներին և սկսեց համբուրել:

— Կատարինէ՛, շարունակեց նա, — դու ես սիրո՞ւմ ես ինձ... բայց դու չես խօսում... Երեւի դու արհամարհում ես ինձ...

Կատարինէն չէր խօսում, նա կախել էր գլուխը և կարծես մի բանի վրայ մտածում լինէր:

— Կատարինէ՛, միայն մի խօսք... ասա՛, որ դու ինձ սիրում ես... և ամեն բան կը վերջանայ... Ասա՛, ասա՛ հոգիս, խօսի՛ր. միայն մի բառ...

Կատարինէն բաձրացնելով գլուխը մի այնպիսի հայեացք ձգեց Սարգիսի վրայ, որի մէջ կար ամեն քան, և՛ քնքշութիւն, և՛ կուսական ամօթխածութիւն, և՛ սէք, և՛ չէր՞մ գզացմունք:

— Սիրելիս... շնչաց նա և սկսեց ամբողջ մարմնով դողալ...

— Ուրեմն դու ինձ սիրո՞ւմ ես. աղաղակեց ուրախութիւնից Սարգիսը և գրկելով նրան՝ համբուրեց նրա աչքերը, ճակատը, վարդապոյն այտերը և մազերը...

Նրանք երկար ժամանակ մնացին այդ գրուածեան մէջ:

— Բաւական է... մեզ... մայրս կաշող է տեսնել շնչաց Կատարինէն և դուրս սողաց նրա գրկից: Այդ օրուանից անցաւ մի ամբողջ ամիս, այնպէ՛ս՝ ինչպէ՛ս երջանկութեան մի սքանչելի վայրկեան:

Ը.

Սօյոմօն Պետրովիչը Մօսկուա գնալով, սկսեց իւր առևտրական գործերը: Նա իւր խանութների համար բաւականաչափ ապրանք գնելով, ճանապարհեց Թիֆլիս՝ ուղարկելով նաև մանրամասն տեղեկութիւններ թէ ապրանքի գներն և թէ ոտնուորի տրամադրութեան մասին: Իւր վերջին նամակով նա յայտնել էր, որ օգոստոսի սկզբներին գնալու է Նիժնիյ-Նովգորոդ և ուրեմն կ'սպասէ բամբակի հալիւրին:

Ինչպէ՛ս որ գրել էր գործակատարներին՝ օգոստոսի սկզբներին նա արդէն Նիժնիյ տօնավաճառանոցում էր և անհամբեր սպասում էր բամբակի հալիւրին, որովհետև արդէն կարողացել էր ձեռնրու ապամաններով գնողներ գտնել:

Քանի մի օր սպասելուց չետոյ, չանկարձ լուր տարածուեցաւ տօնավաճառանոցում, որ Վոյգայի վրայ այրուել է մի շոգենաւ իւր բոլոր ապրանքներով, որի մեծ մասը բամբակ է եղել՝ մօտաւորապէս 20,000 ըմբրու արժողութեամբ: Սօյոմօն Պետրովիչը լեղապատառ այս և այն կողմն ընկնելով տեղեկացաւ, որ բամբակը իրենն է եղել. նա բաւձրացնելով իւր երկու ձեռքը, մի հառաչանք արձակեց և գլուխը ծեծելով՝ սկսեց երեխայի նման լաց լինել:

Նա այդ բամբակի վրայ էր դրել իւր յոյսը և քանի քանի ծրագիրներ պետի իրագործուէին այդ փողով:

Մօսկուայում գնած ապրանքների մեծ մասը ա-

պառելի էր և նա պիտի վճարէր այդ փողը... բա-
ւականաչափ պարտքի մուրհակներ պէտք է ազա-
տուէր այդ փողով, եւ վերջապէս այդ 20,000 ընդ-
ուն պիտի ամբողջէր նշա վաճիւր և հաւատար-
մութիւնը:

Նա գուցէ խելագարուէր այդ անակնկալ հա-
րուածի ապրեցողութիւնից, բայց Իսայի Մինէիչը
սիրտ առնեց և կարողացաւ առնել նրա սիրտը:

—Տօ... ինչ էլաւ քեզ... տնաշէն, քեզ ունի՞ս:
Մեր զուրձումը էտթաւուր բան քեզ է պատահում...
գանա միտդ չէ, վուր քարվաւուրը պահած 1,500
թումնի: Թամբաքուս Գոն մինձանալու փոխար բաթ-
միչ էլաւ... *) Հիմի իս գնացիլ էի ջուրն էի
ննգի էլի...

—Ախար չիս գիշի է... պատասխանեց Սուրմոն
Պետրովիչը:—Փողդիս քեսատ վախտն է... Հիմի էլ
ո՞վ է քաղքեմէն փուղ բերիլ տալի... իմ կնիկ Գե-
թեանը վուր իմանայ, ո՞վ գիշէ դամբուլայ **) ննգնի:

—Վունչիչ չի ըլի... էլածն էլած է... տօ, ինչ
պիտի տանիս էս աշխրքեմէն, ան ինչի՞ պիտի
դարգ անինք... դու ջանսաղութիւն ասա, թէ չէ,
էլի կու դադուի էս փուղը: Դուն մեր բանի վրէն
խօսի, նշանտուէքը վունց ինք անում...

—Տօ, ըստքոս ***) նշանտուէք է... դարդեմէն
տուաքում իմ... ան վուրդի է փուղիւր...

Տօ, քեզմէն փուղ ո՞վ է ուզում: Հազար թու-

ման չէ՞ս խոտացի ախպէր, ի՞նչ ուզում իս էն
չախը տու: Գանա մեր բարեկամութիւնը փուղով
պիտի ըլի...

—Էտ խօմ էտէնց է... ամա Մօսկով փուղ պտէի
դրի է...

—Հէր օխնած ինչքան ուզումիս տար էլի. իմն
ու քունը ո՞վ է բաժնի... գանա քիզ վրէն փուղ
կու կորչի,—բոլորովին անկեղծութեամբ ասաց
Իսային, հաւատացած լինելով, որ Սուրմոն Պետ-
րովիչի համար 20,000 ընդուն այն նշանակութիւնն
ունի, ինչ որ ծովի համար մի կաթիլը, և վերջա-
պէս լիւնց այն առածը թէ՛ «ձին էնքան չի վէր-
ննգնի, վուր իշու հենչաք բիւն էլ չտանէ»:

Ի՞նչ էտէնց է ախպէր, արի նշանը տու: Փառք
Աստուծոն. աղջկան խօմ տեսիլ իս: Գուն խօմ գի-
ղիս վուր իմ աղջիկը փուտը չունէ... Լա հօր վուր,
թի է ու ուտում առած է... էլ թիւին իս միտում...
էստիվէս քութա՛հ անինք *) էլի: Իս Հիմի ախպէր
քիզ փուղ չիմ կանայ տայ էնդուր վուր, իս
էլ փուղի կարօտ իմ... տեսնում իս էլի... Ուզում իս
չուրս ամիս ժամանակով հազար թումնի բարաթ
կուտամ. թէ ուզում իս վուր ինձ բարեկամութիւն
էլ անիս ախպէր, մէ հազար թուման էլ տու, խրգիւժ
Մօսկով, Թոյ էնդի նիսիէքը **) սրփուի... մէկ էլ
քաղքեմէն չբերիլ տա՞մ, կուշանայ...

—Վէքսիլով ինչքան գուգիս տար. խօսքը կըտ-
րեց Իսային.

*) Ոչնչացաւ
**) Կաթուածահար
***) Ի՞նչ ժամանակ

*) Վերջացնենք
**) Ապառիկները

— Զն... իս էլ էտի էլ դաւ... դետի թնչ է աւա-
պէր... իս վէքսիւնէն չիմ փախչում, ամա իմ ասելն
էն է վուր վէքսիւ տամ, էրկու շալէմէն աւել շահ
չիմ տայ, ասաց Սուլթան Պետրովիչը:

— Քիզմէն շահ ո՞վ է ուզում, վրայ բերեց Իսային:

— Վուր էտէնց է, բաս մեր տառապանքը սլո՞ւծած է:

Իսայի Մինէիչը, ինչպէս առաջ էլ լիւէլ էի, 38
տարեկան, ամուրի, հարուստ վաճառական էր: Սու-
լթանի ամենասիրեցեալ ընկերը: Այս երկու վաճա-
կանները բոլորովին նման էին թէ իրենց առևտրա-
կան հմտութեամբ և թէ բնաւորութեամբ: Նշանց
հիտ խօսողը կը կարծէր, թէ երկուսի խելքն էլ մի
գլխի մէջ է հաւաքուած, որովհետեւ ինչ որ Սուլ-
թան Պետրովիչը ասում էր, նոյնը կնքում էր և
Իսայի Մինէիչը:

Երկուսի ձգտումն էլ մէկ էր, այն էր՝ ամեն մի-
ջոց գործ ղնել հարստանալու համար: Սրանց մէջ
եղած զանազանութիւնը միայն ճաշակի մէջ էր:
Սուլթան Պետրովիչը սիրում էր թագա ձուկ և ար-
տաւա, վրան էլ Կախեթու գինի. իսկ Իսայի Մինէիչը
լաւ խաշ, զուրգիէլ և խորված սուկի, վրան էլ Կախե-
թու գինի: Նրանց մէջ ամեն գաղտնիք բաց էր...
բացի հարստութեան գաղտնիքից:

Իսայի Մինէիչը կարծում էր, որ Սուլթանը իրենից
աւելի հարուստ էր... և նա ամեն կերպով կամե-
նում էր նրա հարստութիւնից օգտուել, քանց Սուլ-
թան Պետրովիչը այն մարդը չէր, որ զուր տեղը ու-
րիշներին փող բաժանէր... Ուրեմն մի պատճառ

էր հարկաւոր, և նա գտել էր— ուղղակի ամուսնա-
նալ նրա աղջկայ հետ:

Ընդհակառակը, Սուլթան Պետրովիչը կարծելով,
որ Իսային իրենից հարուստ է, ցանկանում էր օգ-
տուել, եթէ ոչ մշտական և ձրկարար՝ այլ փոխա-
րինարար, այն էլ փոքր տոկոսով, և այն էր պատ-
ճառը, որ նրան տալով իւր աղջիկը՝ փեսայացրեց:

Երկու օրից յետոյ, Սուլթան Պետրովիչը 10,000
րուբլի ստանալով, տուեց Իսայի Մինէիչին 20,000
րուբլու պարտավորակ, հետը հաշուած նաև աղ-
ջկայ 10,000 րուբլի օժիւր: Իսկ Իսայի Մինէիչը
յանձնելով նրան նշանի աղտմանդեայ մատանին,
տուեց մի վաւերացւած պայմանագրով որի դո-
րութեամբ նա պէտք է մուրհակի մէջ յիշուած
20,000 րուբլուց, 10,000-ից ձեռք վերցնէր, եթէ
իւր կողմից որ և է արգելք դրուէր ստակադրութեան
վերաբերմամբ:

Թ.

Քեթիկանը իւր աղջկայ նշանադրութեան մա-
սին ոչինչ տեղեկութիւն չունէր: Սուլթան Պետրովի-
չը ոչ առաջ էր յայտնել իւր միտքը և ոչ այժմ էր
հեռագրով տեղեկութիւն տուել:

Չգիտեմ օգոստոսի քանիսն էր լայն լիշում եմ,
որ հետեւեալ օրը Վերափոխման տօնը սկստի լինէր:
Նա այդ առաւօտ նստած իւր առանձնասենեա-
կում, զբաղուած էր կարով... Նա յարմարեցնում

էր իւր շորը միւս օրուան հանդէսի համար:

Յայնկարձ ներս մտաւ ծառան և տուեց մի թուղթ, յայտնելով, որ պօստային ցրուիչն է բերել:

Նա մտաւ իւր աղջկայ սենեակը: Կատարինէն, որ այդ ժամանակ զբաղուած էր ընթերցանութեամբ, բանալով թուղթը յայտնեց մօրը, որ պօստում իւր անունով 350 ռուբլիանոց ծրար է ստացուած:

— Էլի իմանաս ի՞նչ է խրդի հէրդ, ասաց Քեթեանը և առնելով թուղթը Կատարինէի ձեռքից, կանչեց ծառային և հրամայեց յայտնելու կառապանին, որ լծէ կառքը: Ինքը մտնելով իւր սենեակը հագնուեց և պօստ ուղևորուեցաւ:

Մօրը գնի համապատասխան չէր, նա շատ փոքր էր և այնքան փոքր, որ ստանալուն պէս դրեց զբաւնը և վերադարձաւ տուն:

Կատարինէն անհամբեր սպասում էր իւր մօրը. նա իսկոյն առաւ ծրարը մօր ձեռքից և սկսեց գգուշութեամբ բանալ: Մի փոքրիկ արկղի մէջ, առանձին հոգատարութեամբ դրուած էին երկու արկղիկներ մինի մէջ դրուած էր մի գեղեցիկ աղամանդեայ մատանի, իսկ միւսի մէջ մի ոսկեայ ժամացոյց, ոսկեայ կարճ շղթայով և նրբաշէն բանալով: Արկղիկները տակ դրուած էր նաև մի ծրար:

Քեթեանը բացեց ծրարը, դա իւր ամուսնու նամակն էր՝ վրացերէն գրած:

Մինչդեռ Կատարինէն հիանում էր այդ ոսկեղէններէ վրայ, Քեթեանը կարդում էր նամակը:

Սուրբ Պետրովիչը սովորական ողջոյններն և մաղթանքները գրելուց յետոյ, յայտնում էր, որ իւր

աղջիկ Կատարինէին կամենալով բաղդաւորելն ու, նշանել է իրեն ծանօթ Իսայի Մինէիչի վրայ, որին և խոստացել է տալ 10,000 ռուբլի փող և բաւականաչափ օժիտ: Եւ որորհեաւ իրենց «փեսէն» մատանին ևս տուել էր, ուստի ինքը ցանկանում է, որ իւր «պէ լա» Կատարինէն, իրեն քաղաք դաւուց առաջ կրէ այդ մատանին և ռաբոթնայ:

Իսկ ինչ վերաբերում է ոսկէ ժամացոյցին, ընծայել պարոն Սարգսին իւր աշխատանքի համար և իւր կողմից խնդրել, որ մինչև իւր քաղաք գալը, դարձեալ շարունակէ իւր պարապմունքը:

Քեթեանը նամակը կարդալուց յետոյ մի կողմ ձգեց: Նա իւր մաշկական իրաւունքները ոտնակոխ արած էր տեսնում... Նա բարկացաւ, որ իւր ամուսինն առանց իրեն հարցնելու գործ է տեսել...

— Ամա, հիմի էլ ի՞նչ փաղաւ... *) ինչ որ արել ես արել ես է՛լի...

— Արի մէ պաշ անիմ... գէնացվալու **) դէպէն, ասաց Քեթեանը և, գրկելով Կատարինէին, մատանին մատը դրեց: Քնն վուրթի, թող Աստուծ էլա՞ն օխնէ ու մէ բարձի ծերանա՞ր:

Քեթեանը սկսեց լաց լինել:

— Ի՞նչ բան է մայրիկ... ինչի՞ ես լաց լինում, հարցրեց Կատարինէն, ոչինչ չհասկանալով:

— Ուրախութենեմէն մէքաշ լացս էկաւ վուրթի... քու հէրը միւ Իսայի Մինէիչի վրէն նշնի է քեզ... Խօսմ ճանչնում ես Իսայի Մինէիչին:

*) Օգուտ

**) Քեզ մատաղ

— Ինչպէ՞ս թէ նշանել է... հարցրեց զարմացած Կատարինէն։

— Քիչ նրա հեղ նշնել է էլի, վերթի... աչ, մատնիքն էլ խրգիլ է։

— Աստուած իմ... բացականչեց Կատարինէն և հանելով մատը նշանադրութեան մատանին և ձգեց թախտի վրայ— Ես նրան դնացող չեմ, զուր է հայրս այդ սխալը գործել...

Եւ Կատարինէն արտասուելով դուրս գնաց սենեակից...

*
*
*

Հետեւեալ օրը Բէթղեհէմի սուրբ Աստուածածնայ տոնի ուխտը լինելով, այս երեկոյեան, ըստ հնաւանդ սովորութեան, ուխտաւորները մեծ բազմութիւն էր հաւաքուած եկեղեցու մէջ և նրա բաղում։

Հանդիսաւոր ժամասացութիւնից և նախատօնակից յետոյ, ժամաւորները զուրս եկան եկեղեցու բակը, իսկ նորեկները մոմեր գնելով, մտնում էին եկեղեցի և աշօթելուց յետոյ, դուրս դալով եկեղեցուց, խառնոււմ էին բաղում խոնուած բազմութեան հետ։ Եկեղեցու դռները ջերմեռանդ յաճախորդները համար բաց էր մննչև գիշերուան ուշ ժամը։

Եկեղեցու տանիքը, գմբէթի մի քանի մասերը և դրան առաջ գտնուած դէպի բակը տանող սանդուղքի վրայ շինուած արհեստական կամարը՝ լուսաւորուած էին գոյնզգոյն լապտերներով, որոնք

տեսնողը առաջ աննապարար տեսարան էին ներկայացնում։

Եկեղեցու բաղում վառոււմ էին լապտերներ և ձիթային ճրագներ, որոնց արձակած գօրեղ լոյսի տակ, կարելի էր տեսնել ամեն դասակարգի լժէ մարդիկ և լժէ կիներ։

Բակի մի կողմում հաւաքուած բազմութիւն օրերներ և կիներ սահմանել էին վրաստանի հանրածանօթ Բարսեղապետ և հերթով պաշտում էին։ Մի ուրիշ տեղ մուգիկով սլարում էին երիտասարդները։ Շատ տեղ էլ խումբ խումբ զուարճասէր երիտասարդներ հաւաքուած՝ զանազան խեղկատակութիւններ, սրախօսութիւններ և հանաքներ էին անում՝ անց ու դարձ անող օրերդներին գրաւելու և ծիծաղացնելու համար։

Եկեղեցու երկու կողմը բարեպաշտ պառաւ և հասակաւոր կիներ, որոնք «Լուսնէլ» մտքով էին եկել, ժամանակը սպանելու համար, բացել էին իրենց բամբասանքները պարկերը, և հին դարձանք քամու էին տալիս։

Եկեղեցու շրջակայքում գտնուած տները տանիքների վրայ նստոտած Թիֆլիսի զուարճասէր պրիւշիներ քէֆ էին անում։ Այդ տանիքներն ևս զարդարուած էին գոյնզգոյն լապտերներով։ Երբեմն հրախալութիւններ ևս լինում էին։ Մնչև անգամ Գէմբշունց տանիքի վրայ նստած խումբը, հանդիսականներին զարմացնելու համար, մի մեծ, գեղեցիկ և լուսաւորուած օդապարիկ բաց թողեց, որ բաւական ախորժելի տպաւորութիւն էր գործում նայողի վրայ։

Գիշերուան երկու ժամն էր:

Հանդիսականների մեծագոյն մասը ցրուել էր... մնացել էին միայն ուխտաւորները, որոնք ևս ըսկսել էին քնել:

Սկեղեցու բակում լուռութիւն էր տիրում և երբեմն այդ լուռութիւնը խանգարում էր շրջակայ տանիքների վրայ նստած խմբերի ուրախագին աղաղակներից...

Սկեղեցու բակի մի անկիւնում, երկու հոգի նըստած լռելիայն խօսակցում էին:

— Ուրեմն, մատանին ևս ուղարկել է հայրդ:

— Ո՛չ միայն մատանին, այլ և մի ժամացոյց, որ մայրս տալու է քեզ, երբ և աշխատանայդ վարձ. կ'ընդունես ժամացոյցը, այնպէս չէ հոգիս...

— Ե՛ս... Խո, կատարենէ... Եւ դու կասկածում ես ինձ վրայ... դու կարծում ես, որ ես այնքան ժատկը լինեմ, որ յօժարուիմ վերցնել մի ժամացոյց, որ ընծայում է այն մարդը, որ իւր անձնական շահերի համար զոհւում է իւր աղջկան, մի աղջիկ՝ որի սիրտը ուրիշին է պատկանում: Ո՛չ, կատարենէ, իթէ մինչև անգամ դու, յաւիտակուելով քո փեսացուի հարստութիւնից, յօժարուիս կատարելու հօրդ կամքը և կրես նրա ուղարկած մատանին, դու հաւտաւ իմանաս, որ այն ժամանակ ևս չեմ ընդունելու այն ժամացոյցը... ես միայն անիծելու եմ այն օրը՝ երբ պատահեցի քեզ...

— Ո՛չ, մի ասիւր այդ խօսքը... ինչի՞ անիծել այն օրը, երբ ես սկիզբն է դրել մեր եղբայնութեան, Սարգիս, չէ՞ որ ես երդուել եմ յաւիտեան քոնը լինելու, հօրս սպառնալիքները չին կարող ազդել

ինձ վրայ: Ես սիրել եմ քեդ և սիրտի սիրեմ մինչև գերեզման: Ինձ հարստութիւնը չէ կարող հրապուրել... Ուժիս ներածին շափ, ես կ'ընդունանամ հօրս, թէև զիտեմ շատ թանկ է նստելու ինձ այդ հակառակութիւնը... Սարգիս, հոգուս հատոր, ես թուեմ եմ... յոյսդ ինձ վրայ զենել չես կարող... Եթէ դու ինձ սիրում ես, պատկերասիր հօրս հետ և տիրել ինձ... Դրանով դու ցոյց կտաս քո ոյժը և անսահման սէրդ:

— Հարկաւոր է ամեն բան քաղաքավարութեամբ վերջացնել: Երբ մի բան կարելի է սերով և խաղաղութեամբ վերջացնել... լիմարութիւն է բուռն միջոցի դիմել... Պէտք է համոզել մօրդ: Ահա իմ խօսքը:

— Բայց նրան ոչինչ յայտնի չէ:

Դու պիտի յայտնես նրան ամեն բան: Խօսիւր մօրդ հետ, յայտնել մեր սէրը և ասա նրան, որ ոչ մի հանգամանքում չես կարող հօրդ ցանկութիւնը կատարել... Ասա նրան, որ դու կապուած ես ուրիշի հետ.....

— Յիշիւր անունս և յայտնիւր, որ մենք սերում ենք միմեանց: Եթէ կարողացար համոզել մօրդ... կը նշտնակէ, որ գործը տարած է:

— Այլ փորձեմ, ասաց կատարենէն և վերկացաւ տեղից:— Մայրս սպասում է ինձ... ժամանակ է բաժանուելու: Մթութիւնից օգուտ քաղելով, նրանք գրկախառուեցան և բաժանուեցան իրարից:

Կատարենէն մի պտուղ անելով, մտաւ ուխտաւորներին յատկացրած սենեակներից մինը, ուր և սպասում էր նրա մայրը:

Իսկ Սարգիսը իջնելով օձապտույտ սանդուղքներից, անյայտացաւ մթութեան մէջ...

Ժ.

Այս անցքերից յետոյ, Կատարինէն սաստիկ վերդովուած, ալէկոծուած և տխուր էր։ Նա իւր մօր հետ ոչ խօսում էր և ոչ պատասխանում նրա հարցերին։ Մի ինչ-որ գաղտնի գօրութիւն յանկարծակի փոխարկեց նրան և սառեցրեց դէպի իրեն ծնողներն ունեցած որդիական զգացմունքը։

Նա խորշում էր իւր մօրից և կամենում էր միշտ առանձին լինել...

Հետեւեալ օրը երեկոյեան, բաւական ուշ նրանք վերադարձան տուն։ Կատարինէն տուն հասնելուն պէս, առանց մի խօսք արտասանելու, մտաւ իւր սենեակը և փոխելով շրջապագեստը յոգնած ընկաւ իւր անկողնի վրայ։ Կարծես սենեակի ողը խեղդում էր նրան. նա վերկացաւ տեղից և դուրս գնաց պատշգամբ։

Պատշգամբի երկարութեամբ, նա մի քանի անգամ անցուղարձ արաւ և ապա նստելով աթոռի վրայ, սկսեց նայել կապուտ երկնքին, որ այդ ժամանակ վառւում էր անթիւ աստղերով։ Սթէ այդ բոլորին նրա դէմքի վրայ նաչող լինէր, կը հասկանար, որ հազար ու մէկ մտածմունքներ տանջում էին նրան... Նա անընդհատ հառաչում էր և այդ հառաչանքները դուրս էին գալիս նրա սրտի խորքից... Նա իւր մօր հետ խօսելու յարմար միջոց էր

որոնում։ Մի միտք, որ մերթ ընդ մերթ անցնում նրա երկակայութեան միջից, աւելի ևս տանջում էր նրան։ Նա վախենում էր, թէ մի գուցէ մայրը հակառակէ իւր ցանկութեան։

— Աստուած իմ, այն ժամանակ ինչ պիտի լինի դրութիւնս. ես կորած եմ։ Բայց միթէ անքան անգութ կը լինի մայրս, որ արհամարէ իւր միակ աղջկայ ինդիւքը, — ասում էր նա և յուսոյ ժպտը փայլում էր նրա շրթունքներին վրայ։

Ներքեմն նրան լուծւում էր, թէ մայրը իւր ցանկութեան հակառակ մերժելու է Սարգսին և դրանով դրկելու է իրեն իւր կեանքի միակ մխիթարութիւնից։ Նրա առաջ պատկերանում էր այն բոլորին, երբ հայրը կ'ստիպէ իրեն սիրելու այն մարդուն, որին 'ի սրտէ արհամարում է։ Նա պատկերացնում էր այն կեանքը որ պիտի անցնէր յսիրած մարդու, մի ստոր վաճառականի հետ և գալիս էր այն եղբակարգութեան, որ ինքը գեռ չճանկած, իւր հօր շահախնդրական և պատախներին համար, պէտք է լուսամէ...։

— Ախ, ինչ պիտի լինի Սարգսիս դրութիւնը, երբ ինձ բաժանեն նրանից։ — Ո՛չ ես կը մեղսեմ և չեմ բաժանուիլ նրանից... ասում էր Կատարինէն և արտասուքներն հեղեղի նման թափւում էին նրա գեղեցիկ աչքերից։ Բաւական երկար ժամանակ նա մնաց այդ դրութեան մէջ...

Գիշերուան հովը խփելով նրա բաց կրծքին և թեթեւ գգեցիկ մարմնին՝ ցուրտ զգաց։ Նա վերկենալով տեղից մտաւ իւր սենեակը և դնելով գլուխը իւր մարմարեօնէ ձեռքերի մէջ, ընկաւ մահճա-

կալի վրայ:

Ի՞նչպիսի մտքեր՝ գալիս անցնում էին նրա բորբոքուած ուղեղի միջից... Նա չկարողացաւ համարտանալ...

Սենեակի մէջ տիրում էր խորին լռութիւն և այդ անախորժ լռութեան մէջ, երբեմն լսում էին դառն և սրտամաշ հառաչանքներ...

Արդէն կէս գիշեր էր:

Քեթեանը ըստ իւր սովորութեան, մտաւ Կատարինէի սենեակը, տեսնելու նրան և «բարի գիշեր» ասելու: Քայց մեծ եղաւ նրա զարմանքը, տեսնելով Կատարինէին այդ դրութեան մէջ, Նա մօտեցաւ անկողնին և լսելով նրա հիծկոտանքը, անշարժ մնաց իւր տեղում:

Վերջապէս նա մօտեցաւ Կատարինէին:

— Ի՞նչ խաբար է վուրթի, հարցրեց բաւական զարմանալով:

Կատարինէն չլսեց:

— Հիւանդ ես վուրթի... ինչի՞նչ ես լաց ըլում, ասաց Քեթեանը բռնելով նրա թևը:

— Ինչի՞նչ չիս խօսում գինացվալօս դէպք... իմքին տիպի խօսք չէ՞ ցաւում: Դո՛ւքստուրին կանչիւ տամ... էրէվում է էրէզ մըսեցար ա՛յ...

— Ոչ մայրիկ, ես հիւանդ չեմ, ինչ՞ բժիշկ հարկաւոր չէ, ասաց Կատարինէն և վերկենալով տիգից սկսեց սրբել իւր արտասուքները:

— Բաս ինչի՞նչ համար ես լաց ըլում...

— Ոչինչ:

— Ինչմէն ինչի՞նչ ես թախկացնում վուրթի—վունց օր վարաւուրդ իմ անում, էս երկու օրէ դուն մէ

ինչ օր թահար ես... էրէվում է վուր քու մէջը մէ դարդ կայ... Էն մասնիքի վրէն խօս ջիգրդ չէկաւ վուրթի... հարցրեց Քեթեանը հետաքրքրութեամբ:

— Մատանիքի համար ես ի՞նչ կարող եմ ասել... Այդ իմ հօր կամքն է... Նա կամեցաւ ծախել իւր աղջկան և ծախել է...

— Վճռեց թէ ծախից... զանա դուն չի՞ս ուղում էնթաւուր սլատուական մարթուն. ի՞նչն է սրտիս, վիճուր թէ անումը...

— Ոչինչ բան պակաս չէ... Նա շատ լաւ մարդ է, բայց առանց իմ համաձայնութեան հայրս ոչինչ չպէտք է անէր... Նա շատ լաւ պիտի հասկանար, որ ես նրան ուզել չեմ կարող, որովհետեւ իմ և նրա մէջ ահագին անդունդ կայ: Նա շատ հարուստ է, բայց մենք միմեանց հետ ապրել չենք կարող:

— Ի՞նչի:

— Որովհետեւ ես նրան սիրել չեմ կարող...

— Ի՞նչի է՞...

— Նախ այն պատճառով, որ իմ սիրտը ուրիշին է պատկանում և երկրորդ, որ մենք իրար չարմար չենք... զրեթէ ակամայից ասաց Կատարինէն ամառելով:

— Վճռեց թէ ուրիշին... հարցրեց զարմացած Քեթեանը, որը դէմքը այդ ընդհանր բարկութիւն էր արտայայտում:

— Ես սիրում եմ ուրիշին...

— Ուրիշին ես սիրում...

— Ա՛յ...

Քեթեանը մի քանի վայրկեան ասլան նայեց իւր աղջկան. Նա իւր աչքերին չէր հաստատում... Նա կատալինէկ տղքան համարձակութիւն չէր սպասում:

—Մայրիկ, ներքը ինչ, որ համարձակում եմ քո առաջ աչքս խօսել: Ես ուրախութեամբ կը համաձայնէի ա՛յն ժամանակ, երբ չսիրէի ուրեշին, երբ կեանքս նուիրած չլինէի նրան: Ա՛խ... մայրիկ, ես... սիրում եմ Սարգսին և նա էլ ինձ է սիրում: Մենք երգուել ենք յաւիտեան իրար սիրելու: Եթէ հայրս կը խէ ինձ նրանից... ես ինձ կոտանեմ:

—Բայց, եմ քաղցը մայրիկ... մթն է դու թոյլ կտաս, որ քո սիրելի աղջիկը գրկուի իւր միակ միթթարութիւնից և երջանկութիւնից: Մթն է դու թոյլ կտաս, որ ես մեռնեմ: Ա՛յ, մայրիկ, դու բարեւս, դու ինձ ստիպելու չես. այնպէս չէ՞ մայրիկ:

Այս ասելով, կատարինէն փաթաթուեց մօրը և սկսեց լաց լինել:

—Լաւ չիս անում վուրթի... քեզ էլքան հրաման ո՛ւլ էրիտ, վուր քեզ հայտ մարդացու գթնիս, գանա քու հէն ու մէրը մեռանձ ին...:

Էտ բանը գլուխ գալու չէ վուրթի... լաւն էն է, վուր սուս կենաս, ու քու հօրը իմաց չտաս... դու խօսմ գնդիս քու հօր խախաթը...*)

—Ո՛ւ, մայրիկ, ես նրան չեմ կարող մոռանալ: Ես գիտեմ, որ հայրս խիստ է, բայց այդ խտուրթիւնը երբէք չէ կարող շեղել ինձ իմ մտադրութիւնից: Ես սիրում եմ նրան և նրան եմ սրտովա-

*) Բնութիւնը

նում... Մեզ ոչ ոք չէ կարող բաժանել... Մենք ուխտել ենք և այդ ուխտը կը մնայ անխախտ մինչև գերեզման...

—Մայրիկ, աղաչում եմ... տուր համաձայնութիւնդ և դրանով կը վերջանայ ամեն լրան... Դու միայն կարող ես ամոքել հօրս սիրտը... հակառակ դէպքում դու էլ չես տեսնելու քո աղջկան...:

Քեթեանը սաստիկ սիրում էր կատարինէին, և ծանր էր նրա համար վերադառնալ իւր աղջկան... Նա չկամեցաւ նրա վիշտը կրկնապատկել... Նա տեսնում էր որ իւր աղջիկն առանց այն էլ տանջում է սիրոյ բուռն գգացմունքների տակ: Այս հանգամանքում նա աւելորդ համարեց ստիպողական միջոցները դիմելու: Հարկաւոր էր կատարինէին խաղաղացնել և խղովմնակի կերպով քանդել այդ գործը:

—Էլ ինչի՞ իս լաց ըլում ու սիրտդ խարսք ա-նում... Մէ քեզ համիւրէ. թող հէրդ գայ... իս կու խօսիմ նրա հետ... բաւքայ մէկ բանով էլս կարենամ սիրտը փափկեցնել... հիմի դուն անմիջ իս մաշում քեզ. և նա սկսեց գգուել և հանդարտացնել կատարինէին...

—Ուրեմն դու համաձայն ես, մայրիկ... Ա՛խ, իմ սիրելի մայրիկ:

Եւ կատարինէն սկսեց ծածկել մօրը՝ ջերմ համբոյրներով:

Քեթիկանը ամբողջ գեղեր չկարողացաւ քնել: Նը-
րան շատ ծանր և անսպասելի էր թուում այդ նորու-
թիւնը: Սարգսի մասին նա վատ գաղափար չու-
նէր. բայց փեսայացնելու համար միանգամայն
անյարմար էր համարում:

— «Աբա թնչ լայիդ է, վրենց կու սազ դայ, ան
թնչ Կօսէ խալիւ»... Կրկնում էր նա: Նա հարուստ
փեսայ էր որոնում. ինքն ևս ցանկութիւն ունէր
փեսի հարստութիւնով լըլըլը: Ուրեմն զարմանք
չէր, որ նա ևս հակառակէր Սարգսին աղջկի տա-
լու, որ բացի գետութիւնից, խելքից և քաղաքա-
վարութիւնից, ոչինչ չունէր: Իսկ խելքն ու գետու-
թիւնը առանց դրամի, Սօլօմօն Պետրովիչի հա-
մար կոպէկի արժէք չունէին: Սօլօմօն Պետրովիչը
ամեն բան փողի մէջ էր որոնում. «Փնդ ասան,
փնդ» կրկնում էր միշտ Սօլօմօն Պետրովիչը և այդ-
պէս էլ դաս էր տուել Քեթիկանին:

— «Բանի վուր խալիսի բերանը չէ ննգի, էտ
բանը պիտի վերջանայ ու քանդվի» — ամփոփեց նա
և մտածեց կանչել Սարգսին, խնդրել, աղաչել և
վերջապէս ստիպել, որ իւր աղջկանից ձեռք վերց-
նէ և «քարը քարի վրէժն դնէ ու հիւ կանգնի, քա-
նի վուր վունց խալիսն է խմայի, վունց Սօլօմանը»:

Նա այս ձեւը յարմար էր համարում, որովհետեւ
նա համոզուած էր, որ Սարգիսը տեսնելով, որ ի-
րեն մերժում են, յետիւ կը կանգնի և այդ լաւ սպա-
ռառ կը լինի Կատարինէին ևս համոզելու, որ մո-
ռանայ Սարգսին, քանի որ «նա էլ իրան չէ սի-
րում»:

Հետեւեալ օրը ներկայացաւ Սարգիսը համա-
ձայն Քեթիկանի հրաւերի:

Նրանք առանձնացան սենեակներից մինում,
երկար խօսեցին, վիճեցին և մինչև անգամ Քե-
թիկանը սկսեց վերաւորել Սարգսին բաւական ան-
վայել խօսքերով:

Սակայն Սարգիսը յամառութեամբ պնդում էր
իւր ասածը...

— Տուէք ուժ և կամենում էք, բայց իմանաք,
որ թանկ է նստելու ձեզ այդ բանը: Այսուհետեւ
գործեցէք ձեր խղճի համաձայն. ինձ ոչինչ չէ
մնում անելու, բայց եթէ շորհակալութիւն յայա-
նելու ձեզ ձեր քաղաքավարի վարմունքի համար
և հեռանալ:

Նա վերցնելով գլխարկը, խոնարհութեամբ ող-
ջունեց Քեթիկանին և դուրս եկաւ սենեակից:

Նախասենեակում, դրան առաջ, կանգնած լըր-
տեսում էր Կատարինէն, որ Սարգսին տեսնելուն
պէս, առաջ անցաւ և մօտենալով նրան՝ հարցրեց
գործի վախճանը:

— Բաժանում են մեզ, ասաց Սարգիսը վրդո-
վուած, և երեսը զարձրեց Կատարինէից, որ վեր-
ջինս չտեսնէ իւր աչքերի արտասուքները, որ այդ
րոպէին սկսել էին առատորէն հոսել...

— Բաժանում են... բացականչեց Կատարինէն և
թուլանալով՝ գետին փռուեցաւ,.....

ԺԱ.

Սօյոսմօն Պետրովիչը Քիֆլիս դալուն պէս անդեկացաւ ամեն բան: Նրա կին Քեթեանը մանրամասնաբար ներկայացրեց իրենց տան հանգամանքը և խորհուրդ տուեց որքան կարելի է աւելի խոհուն և խելացի միջոցների դիմել:

Քեթեանը նրան մեղադրեց, որ մի այնպիսի գործ, որպիսին է իրենց աղքիայ ամուսնութեանը, այդպէս վայր ի վերոյ է վերջացրել: Նա յայտնեց նրան, որ այդ հանգամանքը ծանր դրութիւն է ներկայացնում և բաւական է մի սխալ քայլ, որ իրենք խաղաղապիտան ժողովրդի առաջ և չմի մասը միշտ դառնան»:

— Ախար, քեզ ո՞վ էր ասում, վուր քեզ ու քեզ բան բռնիս: Մէ հալա դէվէր գուքէր քաղաք, թէ մտքումդ էլ մէ բան ունէր էնչախն էլ կօնէր: Գանա դուն հենց գիդէր, թէ Իսայի Մընէլըն ձեռնեմէդ խլում են... Աբա, հիմի լինչ անինք: Էստի դուն իս անդատիւ ըլում, չուքի էն մարթուն իստակ խօսք իս տիլ, էնդի խիղճ էրէկէն (Կատարեմէն) է հալ ու մաշ ըլում, ու իս էլ ձեր մէջը հազար ու մէկ մարթումէն լուք ու մուր ուտում,— ասում էր Քեթեանը բոլորովին վշտացած:

— Իս քեզ ասիլ իմ ու էլի կօսիմ, վուր իս Սադգըսին աղքիկ չիմ տայ: Իս ջուրը գցելու ախիկ չուենիմ... Իս գլխիս գլակ ունիմ ծածկած, չիմ վիկալն ու ցիւրը չիմ գցի: Էս հասակի մարթ իմ դարի, ոչոգին վունց գէթ իմ արի, վունց էլ տուած խօս-

քըս իմ կոտրի: Իս էն մարթուն իմ տուի ախիկա ու պիտի տամ... էսումը Քեթեան առաջ*) չիայ, թէ կուդ մէջէսմէն կէս ըլիս... Տօ... բաս էլ լինչ հէր իմ, վուր իմ ախիկան էլ չիարենամ գաւթի**)

Գանա Կատարեմէն քանի գլուխ ունէ, վուր իր քէֆի է ման գալի, գանա նա չի գիդի իմ խախաթը: Տօ, գորըցի մատարազ. դիմեց բարկացած Սօյոսմօն Պետրովիչը իւր կնոջ.— Էտէնց իս քու ախիկան մտիկ տալի... նրանք վուր սաղ ու բազ էլի անում, բաս դուն մեռիլ ան քոռացիլ էմը... Գանա դուն էնքան բէռդուի***) իս, վուր վունչիչ չէլի իմանում... Հենց գցինք թէ, քու ախիկը անառակութիւն էր արի ու գլխիդ չեքիւէն վիւ էր կալի ու աղրն էր դցի, գանա էտէնց պիտի լիք էր նստի ու ախանջդ բաղմնչու արի... վայ... Իս քու դէսն անողի հէրն իմ անիծի: Քեթեան... վիկաց գնա, էն ախիկադ տան վուր ձէնը կտրէ... թէ չէ, քեզ էլ կու սպանիմ նրան էլ... իմ արեւը կու սպանիմ...:

Սօյոսմօն Պետրովիչը իրեն կորցրել էր: Մի կողմից 20,000 բուբուր կորուստը, միւս կողմից ընտանեկան այդ անախիկալ հանգամանքը, միանգամայն հանեցին նրան իւր համբերութեան սահմանից:

Նա այնքան իւր աղքիկ վրայ չէր մտածում, որքան պայմանաւորվի վրայ, որ տուել էր իրեն Իսայի

*) Ոչ

**) Սանձեւ

***) Անմիտ

Մինչեւիչը: Նա չեղում էր պայմանաթղթի այն տողերը թէ՛ «եթէ արգելքը Խոսյի Մինչեւիչը լինէր, նա ձեռք էր վերցնելու 10,000-ը...»

— Բայ վուր իս ըլիմ պատճառը... պիտի հազար թուամանն էլ կորցնեմ էլի...

Եւ Սօլօմօն Պետրովիչը կատաղում էր:

Խոսյի Մինչեւիչը խոստացել էր, որ Թեֆլիս վերադառնալուն պէս հրապարակով «տէրտէրի օրհնանքով նշան տայ:

Սօլօմօն Պետրովիչը ցանկանում էր, որ նշանադրութիւնը բաւական շքեղութեամբ կատարուի: Մի առաւօտ յայտնեց Քեթեանին, որ հրապարակային նշանադրութիւնը լինելու է հոկտեմբերի հնգին, որովհետեւ քեան այդպէս է կամենում և ուրեմն պէտք է հարկաւոր պատրաստութիւններ տեսնել:

Իսկ ինքը դուրս գնալով տնից՝ ամբողջ օրը չվերադարձաւ:

Նոյն օրը երեկոյեան Սօլօմօն Պետրովիչը վերադառնալով տուն, իշաւ պարտէզ և թէյ պահանջեց: Նա բաւական տխուր էր: Այն օրը նա գնացել էր մի օգտակար կապալ վերցնելու, բայց նրան չէր յաջողուել. ամենաչնչին բանի համար նա հրաժարուել էր և կապալը վիճակուել էր մի ուրիշին: Ահա այս էր նրա տխրութեան պատճառը: Մի ժամից յետոյ բակը մտաւ Խոսյի Մինչեւիչը, որն ևս

տեսնելով, որ Սօլօմօն Պետրովիչը պարտիզումն է, ինքն ևս մտաւ պարտէզ:

Նշանք երկար խօսեցին: Այդ խօսակցութիւնը վերաբերում էր այն օրուան կապալին: Վերջում Խոսյի Մինչեւիչը յայտնեց, որ զօրքերին հաց մատակարարելու համար, հոկտեմբերի 20-ին աճօրդ է նշանակուած: Նշանք խորհրդակցեցին և վճռեցին միասին վերցնել: Դեկտեմբերի 11 ժամին բաժանուեցան միմեանցից:

Խոսյի Մինչեւիչը գնալուց յետոյ, Կատարինէն Քեթեանի թիւը մտած իշաւ պարտէզ և սկսեց գրօնել իւր մօր հետ: Իսկ Սօլօմօն Պետրովիչը նըստած մի տեղում և ծխում էր և մտածում: Ապագայում վերցնելիք կապալի համար ծրագրերն էր կազմում, և մի վերջնական եղբակացութիւն անելուց յետոյ, վերկացաւ տեղից և մօտեցաւ Կատարինէն:

— Հը, էրէխութիւնդ թողի՞ր իս թէ՛ չէ, հարցրեց Սօլօմօնը ժպտալով:

— Ինչպէս...

— Ենէնց վուր, իս իմացիլ իմ վուր գլխումդ մէքի՛ ջահելութենի քամի է մտի... ասիւս էն է թէ, դուս էկամ, թէ՛ չէ...

Կատարինէն չպատասխանեց:

— Ի՜հ. գուցէ դուք էր, բայ խօսմ չէր մնալ... էն էլ մի բան էր էլի... վաճառպիտի խաթրն էր ուղում պահի... պատասխանեց իւր կողմից Քեթեանը:

— Ա՜յ... ապրիլ իմ տնչիկը: Հիմի դուն տիս Կատարինէն ջան, թէ միւր ինեսն ինչ բանիւր կու քերէ

քիւ Համա. ասաց Սօլօմօնը կամենալով դուռէն իւր աղջկայ ուշադրութիւնը:

— Ինձ ոչինչ պէտք չէ... Նա շատ լաւ կանէ, որ ինձնից ձեռք վերցնէ. ասաց Կատարինէն արհամարական շարժումով. և վերջապէս, չէ՞ որ ես խնդրել եմ նրա անունը չլինել...

— Հազար էլ վուր նկատաս. վունչիչ չի բլի... Իս քիւ նրա վրէն նշնիւ իմ ու բանը պրծած է. էլի լաւ կօնիս վուր ձէնդ կտրիս ու գլուխդ քաշ գցած կենաս: Նա էնթաւուր մարթ է վուր, իւրօր կու իսակուիք էնչախը կու իմանաս,— ասաց Սօլօմօնը ծանրութեամբ:

— Սա սլակուելու չեմ... ես...

— Իս քիւ ասում իմ ձէնդ կտրէ, խօսքը կտրեց Սօլօմօնը.— դուն Հրաման չունիս խօսելու, քանի վուր իս կանգնած իմ քու գլխին: Իս քիւ չիմ թողնի քու կամքով բան բռնելու: Իս ասիւ իմ ու պիտի անիմ: Դուն Հենց գիւլիս Հանաք իմ անում... Խօսմ ինձ ճանչնում իս... կուսպանիմ Աստուծ գիւլենայ, աւելայրեց նա բարկանալով:

— Ինչ կամենում ես աշա... այն մարդու անունը մի լինի... Ես նրան ատում եմ և երբեք սիրել չեմ կարող: Սա սիրել եմ միւնին, որին ինքդ ճանաչում ես... կամ նրա Հետ պիտի ամուսնանամ և կամ ոչ ոքի Հետ: Ահա իմ վերջին խօսքը... ասաց Կատարինէն դողալով բարկութիւնից և վախից:

— Բաս իս վունչիչ էլի... Այս ասելով Սօլօմօն Պետրովիչը այնպէս ապաակեց Կատարինէնին որ եթէ մայրը չբռնէր, գուցէ գետին ընկնէր.— Գիւլինը մտնիս գուն անգկամ, լիր... գանա էտքան

Համարձակութիւն ու աննամուսութիւն էլ ունիս... իւրօր էտէնց է, դուն էլ իմ ախիկը չիս. գնա... գնա կորի էտղանց...

— Հայր... Խնայիր ինձ. Միթէ ես լանցաւոր եմ, որ սիրել եմ Սարգսին: Միթէ դու կամենում ես դժբաղդացնել ինձ, տալով ինձ այնպիսի մարդուն, որին չեմ սիրում: Խնայիր Հայր, աղաչում եմ, ասաց Կատարինէն ընկնելով հօր ոտներին առաջ:

— Բաս լինի իս կոտրում խօսքս: Իս քիւ ասում իմ վուր դուն ձեռք վիկալ Սարգսիմէն, իս քիւ Խայուն իմ տղի... ուրիշ վունչիչ:

— Ո՛չ, Հայր... ես Սարգսին մոռանալ չեմ կարող... Մենք սիրում ենք իրար... իմ սիրտը նրան է պատկանում և ուրեմն ուրիշինը կարող չէ լինել... Ի՞նչի էք կամենում բաժանել ինձ նրանից... կամենում էք սպանել ինձ... Սպանեցէք... ես ատում եմ Խայուն... ես...

— Ա՛խ, Հայր... և արտասուքի կաթիլները խղիւղեցին նրա ձայնը:

— Իւրօր նրան չիս սիրում ու ատում իս... վիկաց կորի աչքեմէս. և Սօլօմօն Պետրովիչը բռնելով նրա թևից սկսեց քաշ տալ դէպի պարտէզի դուռը:

— Փա՛, լինչ իս անում. էլի գժուեցամ, բացականչեց Փեթեանը և յարձակուելով Սօլօմօնի վրայ, կամենում էր ազատել իւր աղջկան հօր կատաղութիւնից:

— Դէնը կորի, ասում իմ է՛. գոռաց Սօլօմօնը և քաշտալով Կատարինէնին, բացեց փողոցի դուռը:

— Հիմի գնա քու Սարգսի մօդ, դուն էլ իմ ախ-

չիկը չես:

Նւ հրելով Կատարինէին դէպի գուրս, դուռը փակեց վրան:

Քէթեանը առաջ ընկաւ և կամեցաւ ներս բերել աչքկան, սակայն Սօքրատէս Պետրովիչը, որ իւր կատաղութեան գաղաթնակէտին էր հասել, ոտքով մի աշնակիսի հարուած տուեց Քէթեանին, որ վերջինս մի քայլ յետ ընկնելով թուլացաւ և ղետին փռուեցաւ:

Գուրսը սաստիկ մութ էր: Գնչերուան ուշ ժամը լինելով, փողոցներում դադարել էր երթևեկութիւնը: Կատարինէն, զրեթէ կիսամեռ, կժկուած մի անկիւնում հեկեկում էր: Նա մտածում էր վեր կենալ տեղից և ծեծել հարկանի դուռը, քայց այդ իրեն համար խաչառակութիւն էր համարում: Սարգսի մօտ գնալ չէր կարող, որովհետև մայրն այնտեղ էր. նա փորձեց ծեծելու իրենց դուռը: Այդ նպատակով նա վեր կացաւ տեղից, մօտեցաւ իրենց դռանը և կամեցաւ քաշել զանգը բայց չհամարձակուեց և... նա վճռեց սպասել, մինչև իւր հօշ բարկութեան իշնելը: Նա համոզուած էր, որ իւր հայրը դարձեալ ներս կառնէ իրեն:

Նա վերադարձաւ իւր տեղից և առաջուան նման կժկուելով, գլուխը դրեց իւր ձեռքերի մէջ և սկսաւ լալ...

Յանկարծ ընկաւ նրա վրայ մի բան, որ ծածկելով նրտ երեսը՝ խաւարեցրեց ամեն բան...

Չորս անձանօթ ձեռքեր յափշտակեցին նրան և անցատաքրին:

Մի քանի րոպէից յետոյ, նա գտաւ իրեն զինդտներըց միևում, շրջապատուած օրիկայ մարդկանցով...

Նա փորձեց օշնութեան կանչել, բայց այդ չաջողուեցաւ... բերանը փակել էին:

Հետեւեալ օրը, առաւօտեան, դեռ արևը չմագած, զինդտան մի կողմը կանգնած էր ոստիկանութիւնը և արձանագրում էր եղելութիւնը... իսկ միւս կողմը ընկած էր Կատարինէի գրեթէ անշընչացած...

Նրան տարան քաղաքային հիւանդանոց:

ԺԲ.

Աստարինէն չկարողանալով տանել իւր չար-
յարանքը, առաջացած վէրքերն անտանելի ցա-
ւից, երեք օրեց յետոյ ԿՆՔՆՅ իւր մահկանացուն,
Թէև Սօլօմօն Պետրովիչը իւր էրբուհու վկաներով,
կարողացաւ զանազան միջոցներ գործ դնելուց
յետոյ արդարեանալ դատարանի առաջ, բայց իւր
խնդճը տանջում էր: Նա ոչ քուն ունէր և ոչ
հանգստութիւն: Նրա գլխի մագիւղը մի քանի ժա-
մանակում աչնալէս ճերմակիւ էին, որպիսին չէ լի-
նում տասն տարուայ ընթացքում:

Նւ այս բաւական չէր. նրան սպասում էր աւելի
մեծ դժբաղդութիւն: Պարտատէրերը լիող էին պա-
հանջում, բայց ամենքին չէր կարողանում բաւա-
կանութիւն տալ: Նրա գործակատարները և հա-
ւատարմատարները խառնակ հանգամանքից օգուտ
քաղելով, սկսեցին անխնայ կողոպտել նրան:

Իսայի Մինէիչը մուրհակի ժամանակը լրացած
էր համարում... Նա պահանջեց 20.000 ռուբլի,
առարկելով, որ ինքը պակսին ոչինչ արգելք չէ
դրել և թէ արգելքը իրենց կողմիցն է...

Բաւական մարդիկ մէջ՝ ընկնելով, հաջողեցին
Իսայի Մինէիչին, որ մի այդպիսի չլսուած պահանջ
չանէ... Նամանականդ Սօլօմօն Պետրովիչից, որ ա-
ռանց այն էլ բաւական ընկել էր:

Սօլօմօն Պետրովիչը պարտքերը չկարողանալով
հատուցանել, իրեն ՄՆԱՆԿ հրատարակեց. իսկ
Իսայի Մինէիչը իւր 10,000 ռուբլու համար ոչ մի-

այն եղած չեղածը ծախել տուեց, այլ և իրեն
Սօլօմօն Պետրովիչին ևս բանաւ նստեցրեց:

Սօլօմօն Պետրովիչը չկարողանալով տանել այս
հալուածները, իւր հօր նման կաթուած ստացաւ
և մեռաւ բանտում:

Իսկ Քեթևանը:

Սրա համար ծանր էր տանել ներկայ կեանքը.
նա յիշում էր իւր անցեալը և համեմատելով ներ-
կալի հետ, ուր ուր արտասուքներ էր թափում:
Նրա հայրը այլ ևս չկար. այս անցքից մէկ ամիս
տուաջ թունաւորելով իրեն՝ մեռել էր, Զոդնելով
իւր ետևից մի պատկառելի պարտք: Քեթևանը
դիմեց իւր եղբօրը և յայտնելով իւր դրութիւնը,
խնդրեց նրան իրեն Պօրի տանելու և պահելու հօ-
րանց տանը:

Նշրալը մերժեց:

Հաց թխել, լուացք անել կամ մի տեղ ծառայ-
ութիւն անել, կար կարել չէր կարող, որովհետև
ոչ գիտէր և ոչ կանէր: Նրա մէջ, չնայելով իւր
ընկած դրութեանը, դեռ ևս պահպանում էր փա-
ռասիրութիւնը և հպարտութիւնը: Բայց ժամանա-
կը յաղթեց նրան, և Քեթևանը հետզհետէ ըն-
կաւ բարոյաւէս և ԿՈՐԱԻ ամենօրեայ կեանքի ան-
յայտութեան մէջ. . .

Բայց թնչ եղաւ Սարգիսը:

Հաստատ ոչինչ յայտնի չէ... մի քանիսը ասում են խելագարուել է, միւսները կարծում են, որ խեղդուել է, իսկ նրա բարեկամները շատերը հաւատացնում են, որ նա, Կատարինէի մահէն յետոյ, իւր սրտի համար ոչինչ մտիլթարուծին չգտնելով, թողել է Թիֆլիսը և քաշուել է արտասահման....:

Վ Ե Ր Զ.

ՎԱՃԱՌԻՈՒՄ Է.

ՀԱՅ

ԳՐԱՎԱՃԱՌԱՆՈՑՆԵՐՈՒՄ

ԳԻՆՆ Է 20 ԿՈՊ.

Եւ հրատարակչի մօտ—АХАЛЦИХЪ

Ованесу С. Григорянцъ.

2013

13364

